

Insholar tanlovining me'vori yo'qoldi

So'nggi paytda me'voridan ortiq insho yozdiryapmiz. Yaqin 15 kun ichida 3 ta insho tanlovi o'tkazdik. Albatta, o'quvchi ko'proq insho yozsa buning foydasi ko'p. Fikrlash doirasi, yozma nutq madaniyati, imlo savodxonligi oshadi, lekin...

3-bet

O'qituvchiga zamonga moslashishi uchun yordam kerak!

Orzularga ko'p berildik, katta ishlarni boshladik, oliy ta'limdan ko'p narsalarni kutdik. Ammo aksariyat ishlarimiz kutilgan natijani bermadi, ishonchimizni oqlamadi. Maktab ta'limini biroz boshqacharoq usullar bilan jonlantirish, zamonga moslashishni davrning o'zi taqozo etmoqda.

4-bet

Direktor o'rinbosari nega darsini o'tmaydi?

Mutaxassisligim bo'yicha ona tili va adabiyot fani o'qituvchisiman. Ammo hozir maktabda mutaxassisligimga ko'ra o'zimga ajratilgan darslardan tashqari maktab direktorining o'quv ishlari bo'yicha o'rinbosarining davlat va huquq asoslari fanidan darslarini ham o'tishga majbur bo'lyapman.

5-bet

Kuch – bilim va tafakkurda

Marifat

1931-yildan chiqib boshlagan • e-mail: info@marifat.uz • 2021-yil 3-mart, chorshanba № 9 (9334)

Xalq ziyolilari gazetasi

3-sinf "Matematika" darsligi ota-onalar uchun ham murakkablik qiladi

2-bet

Nosog'lom muhitdan kim manfaatdor?

Reytingning maqsadi – umumta'lim muassasalari faoliyati samaradorligini baholash orqali Respublikamiz umumiy o'rta ta'lim tizimida sog'lom raqobat muhitini paydo qilishga qaratilgan.

Shunga qaramay, hududlarda ta'lim sifatini yaxshilash uchun intilish o'rniga tizimdagi ayrim xodimlar tomonidan qilingan mas'uliyatsizlik, sovuqqonlik xatti-harakatlari, ko'zbo'yamachilik, nazorat vaqtida belgilangan tartib-qoidalarni buzish holatlari haligacha davom etib kelmoqda.

Nazorat jarayonlarining shaffof kechishiga qo'pol tarzda xalaqit beruvchi holatlarning uchrab turishi dilni xira qiladi. Masalan, jarayonga tanlangan sinfdagi o'quvchining o'rniga boshqa o'quvchini olib kirish. Xo'sh, bunday nosog'lom muhitdan kim manfaatdor? Yolg'on ko'rsatkichlar natijasi qancha umr ko'radi?!

Milliy reyting jarayonidagi ko'z yumib bo'lmas bu xato va kamchiliklarni qanday tuzatish mumkin? Ayting-chi, kim-kimni aldayapti? Axir, "Farzandlarimiz — kelajagimiz" deya bong urib turgan bir vaqtda, aynan ta'lim-tarbiya tizimida faoliyat yuritayotgan o'qituvchilar, maktab rahbarlari, kerak bo'lsa, mas'ul bo'lgan viloyat, tuman rahbariyatining loqaydliklarini qanday baholash mumkin? Jarayonda o'quvchilarning nazoratchiga kiprik qoqmay o'rgatilgan ism-familiyani aytishini yoki davomat so'ralganda navbatchi o'quvchi aytgan ma'lumot bilan sinf rahbarining aytgan ma'lumoti tog'ri kelmay qolishini qanday izohlaymiz? Xalq ta'limi xodimlari eng birinchi navbatda maktabda adolat o'rnatishlari kerak emasmi?

5-bet

O'qituvchi nimani o'ylaydi?

Maktabimizga uch nafar 4-bosqich talabasi, ya'ni bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari amaliyotga kelishdi. Talabalikda ishga kirish mumkinligi uchun ular ko'p maktablardan ish qidiribdi, lekin topolmabdi. Yaqinda o'qishni tugatishadi, lekin qayerdan ish topishni bilmay boshlari qotgan. Bizning maktabimizda ham boshlang'ichlar uchun umuman bo'sh o'rin yo'q. Yuqoridagi mutasaddilar o'quvchilarni OTMlarga ko'proq kiritish haqida bosh qotirish bilan birga, bitirganlarni ishga joylash, ish o'rinlarini ko'paytirish haqida ham o'ylasalar yaxshi bo'lardi. Balki stavkalar qisqartirilsa, ish o'rinlari soni ham ortarmidi?

Madinaxon NIZOMOVA

Ta'limga kiritilayotgan o'zgarishlardan albatta ijobiy natijalar kutiladi, ammo yangiliklarning hammasi ham o'zini oqlayvermayapti. Sinf rahbarligi bo'yicha yangi nizom ayrim o'qituvchilarda norozilik tug'dirmoqda. Ko'rsatilgan talablarga to'g'ri keladigan o'qituvchilar soni ko'p emas. Talabga javob beradigan o'qituvchilarning hammasi ham sinf rahbarlikka talabgor emas. Majburiy tayinlansa, ishga yaxshi yondashmaslik holatlari ham kuzatilishi tayin. Menimcha, yangi nizom ta'lim sifatini ortga tortishi mumkin.

Nafisa UMAROVA

Deputat Rasul Kuserboyev o'quvchi OTMga kirmagani uchun direktorni ishdan olish qonunga zid deb to'g'ri aytdi. Chindan ham, nega endi ishdan olinishi kerak? Maktab bor imkoniyatini ishga solib bilim bersa-yu, ammo o'quvchi xohlamasa, balki u tadbirkor yoki hunarmand bo'lar. Bu uning tanlovi-ku. Bundan tashqari, shuncha oliy ma'lumotli kadrlarni ish bilan ta'minlash-chi? Hozir chekka hududlarni aytmasa, markazlardan deyarli ish topa olmasiz. Super kontrakt bilan o'qishga kirish esa bekor bo'lsin. Ta'lim pul bilan o'lchanmasligi kerak.

Dilrabo NORQULOVA

Tavsiya

"Xalq binolari" da tug'ilgan orzular

Ta'lim muassasalari qanchalik ko'rkam bo'lsa, o'quvchiga ham, o'qituvchiga ham a'lo kayfiyat bag'ishlaydi. Maktablar xalq binosidir. Shifoxona to'g'ri tashxis qo'yiladigan va davo choralari ko'riladigan dargoh bo'lsa, maktab ta'lim-tarbiya bo'yicha to'g'ri metod qo'llash joiz bo'lgan, taraqqiyot uchun poydevor maskan. Ayni zamonda maktablar oldida turgan eng katta vazifa o'quvchilarning individual qobiliyatidan kelib chiqib bilim berish va biror kasbga qiziqishini oshirishdir. Sinfdagi har bir o'quvchining o'ziga yarasha istagi, orzusi, ideal insoni bo'ladi.

Maqsadingizni anglaysizmi? Maktabda ish boshlagan ilk kunim o'zimga shunday savol berdim: "Maqsading nima?" Ya'ni, agar men tarix fani o'qituvchisi bo'lsam, sinfdagi yuz foiz o'quvchi ham tarixchi bo'lavermaydi. Demak, maqsadim – dars beradigan har bir o'quvchimni kelajakda o'zi xohlagan kasbga to'g'ri yo'naltirish. Dars o'tadigan barcha sinf bolalariga odatda shunday topshiriq beraman: "Bir hafta ichida kelajakda kim bo'lishingizni yaxshilab o'ylab yuring va aytilgan muddatdan so'ng menga aytasiz". Berilgan muhlat bitgach, o'quvchilarning tanlagan sohasini o'zim uchun yozib qo'yaman. Masalan, Abdurasulov Jasur – fizik. Kamida ikki haftada bir marta barcha o'quvchilarga har bir o'quvchining tanlagan kasbini o'qib eshittiram.

Agar o'quvchiga orzusidagi kishi sifatida qarasa va murojaat qilsak, albat, bolaning o'zligiga nisbatan hurmat hissi ortadi va mas'uliyat bilan o'qish-

ga harakat qiladi. 5-sinf dan to 11-sinf o'quvchilarigacha shu metodni qo'lladim va bildimki, 99 foiz bolaning ko'nglida tanlagan kasbini egallash istagi bor. Hozir o'quvchilar ko'proq shifokorlik, o'qituvchilik, tarjimonlik, harbiylik, tadbirkorlik kabi sohalarni tanlashadi. Gohida ular shunday savol berishadi: "Ustoz, nega qiziqqan kasbimizni yozib olyapsiz?" Men esa hazil aralash jiddiy turib shunday deyman: "Bu yozib olayotganlarim maxsus tashkilotda saqlanadi, maktabni bitirganingizdan so'ng bu tashkilot sizlarni surishtiradi va "haqiqatan ham tanlagan kasblaringizni egallashdimi, oliy o'quv yurtiga kira olishdimi" deb surishtiradi". Shunda ayrimlari mendan: "Ustoz, hali kasbimni o'zgartirsam bo'ladimi?", — deb hayajon bilan so'rashadi. Men esa yana maslahat berishda davom etaman.

O'tgan o'quv yili maktabimiz bitiruvchilarning 25 foizi OTM talabasi bo'ldi. Meni quvontirgani shu bo'ldiki, qaysi oliy o'quv yurtiga kirish istagi borligini

o'quvchilar ikki yil oldin oddiygina ikki varaqli qog'ozga yozib berishgandi. Bugun amalga oshgan maqsad bizga "Islohotni o'zingdan boshla" degan gapni eslatadi.

Maktabni nazorat maskanidan erkin, ongli harakatda bo'lgan ijod maskaniga aylantirishimiz lozim. Inson psixologiyasida bir xususiyat borki, kishi nimani ko'proq o'ylasa, ko'rsa, xayolida faqat o'sha jarayon hukmron bo'ladi va o'sha jarayonni real hayotida amalga oshirishni istaydi.

"**Hammaga a'lo baho!!!**". Baho bilan o'quvchini rag'batlantirish ta'lim tizimimizning an'anaviy va qon-qoniga singib ketgan yo'lidir. Bu usuldan ham samarali foydalansa bo'ladi. Bu borada yuqori sinflarga shunday usul qo'llayman. Agar o'quvchi o'zi tanlagan (haligi, varaqqa yozilgan) kasbi doirasidagi fanlardan natijaga erishgan (amaliy ishlar qilgan, tanlovlarda faxrli o'rnlarni olgan) bo'lsa, unga o'zim o'tadigan fanlardan "5" baho qo'yishni kafolatlayman. Men uchun 10 ta fanni chala o'zlashtirishdan ko'ra ikkita fanni mukammal egallash muhim hisoblanadi. Bolada shunday fikr shakllanishi kerak: "Kelajakdagi kasbinga doir fanlardan yuqori natijaga erishsam, qolgan fanlardan a'lo baholar olaman".

Baholash mezonlari. Sinfdagi barcha o'quvchilar uchun bilish majburiy

bo'lgan ma'lumotlar mavjud. Quyidagi baholash mezonlari orqali bu jarayonni tashkil etishga harakat qilaman:

— mavzu haqida umumiy tushuncha ega bo'lish;

— o'z fikrini mustaqil, erkin ifodalay olish va falsafiy fikr yuritish;

— ommaviy axborot vositalari ma'lumotlarini tahlil qilish, jamiyatimiz hayotiga oid yangiliklardan xabardor bo'lish;

— dunyo davlatlari va shaharlari haqida ma'lumotlarga ega bo'lish;

— ijodkorlik qobiliyatini namoyon etish.

Pandemiya va ta'lim. Endi fikrimizni oxirgi vaqtlardagi o'zgarishlarga qaratsak. Bugungi zamon tibbiyot ilmi juda katta sinovdan o'tmoqda. Koronavirus pandemiyasi dunyoning barcha mintaqalarida turlicha yo'sinda va sur'atlarda namoyon bo'lmoqda. Bunday sharoitda ta'lim masalasi o'ta dolzarb masalalar qatorida. O'zbekiston aholisining 60 foizidan ortig'ini yoshlar tashkil etishini hisobga olsak, mamlakatimizda ta'lim-tarbiya masalasi nechog'lik ahamiyatli ekanini tasavvur etishimiz qiyin bo'lmaydi. Shunday vaziyatda biz — o'qituvchilardan talab qilinadigani, — mas'uliyatni his qilish va bolalarni sevish. Shunda hammasi yaxshi bo'ladi.

Fazliddin ABDURAIMOV,
Termiz tumanidagi
34-maktabning tarix fani o'qituvchisi

O'qituvchi minbari

3-sinf "Matematika" darsligi ota-onalar uchun ham murakkablik qiladi

O'tgan o'quv yilida 3-sinfga dars o'tayotgan hamkasbim "Matematika" darsligidagi murakkabliklar, xatoliklar haqida nolib qoldi. Qiziqib, darslik bilan tanishib chiqdim. Darhaqiqat, 2019-yilda nashr qilingan 3-sinf "Matematika" darsligi (mualliflari S.Burhonov, O.Xudoyorov, Q.Norqulova va boshqalar) o'quvchilar uchun juda murakkab.

Bu yil men rahbarlik qilayotgan 3-sinf bo'lishdi. Ta'biyki, bu darslik bilan ishlay boshladik. Darslikdagi murakkab mavzu va topshiriqlar onlayn ta'lim olayotgan o'quvchilar uchun yanada qiyinchilik tug'dirdi. Ota-onalarga mavzularning birmuncha qiyinligi, ularni puxta o'rganish kerakligi, vazifalarni bajarishda farzandlariga yordam berishlarini aytdim. Ammo o'qituvchi ko'rgazmalar asosida tushuntiradigan mavzular ota-onalar uchun qiyinchilik tug'dirdi. Ayrimlari yarim hazil, yarim chin ohangda telefon qilib, topshiriqlarning javobini so'rashdi. Ba'zilar esa so'rashdan uyalib, farzandlariga "tushunmayapman" deyishdi.

Kunlarning birida ota-onalardan biri "Ustoz, "Matem-

atika" darsligi juda qiyin ekan-ku, men o'qigan paytda "Kasr" mavzusini 5-6-sinfda o'rganganmiz. Qiziq, 3-sinf o'quvchisi bu mavzuni qanday tushunarkan? O'g'limga masalalarni o'zim ham yechib berolmayapman", dedi. Haqiqatan, bu e'tirozlar o'rindi.

Darslikning 59-betida "Sonning bo'luvchisi va karalishini aniqlash" mavzusi berilgan. Hali ko'paytirish va bo'lish amalini yaxshi o'zlashtirmagan o'quvchi bu mavzuni to'liq o'zlashtirish oladimi? Mavzu 1 soat mustahkamlanib, keyin "Ikki xonali songa ko'paytirish" va "Ikki xonali songa bo'lish" mavzusi berilgan. Yangi mavzuni mustahkamlash uchun nega soat ko'proq

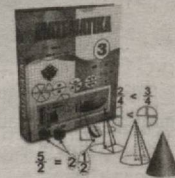
ajratilmaydi? Axir, o'quvchi yangi mavzuni yaxshi o'zlashtirsa, keyingi mavzuni o'rganishda muammolarga uchramaydi-ku. Darslikning 74-betida "Turli ko'rinishda berilgan masalalar" mavzusi-da "diagramma" tushunchasiga ta'rif berilgan. Ya'ni, diagramma taqqoslanayotgan sonli ma'lumotlarni ixcham va ko'rgazmali tasvirlashdir. Mustahkamlash uchun soat ajratilmaganligi bois, o'quvchilarga mustaqil topshiriq berib yubordim: oila a'zolarining yoshini yozadi va diagramma asosida masala tuzadi. Yoki "eng yaqin do'stlaringizdan 4 nafarini yozing va tug'ilgan kunini aniqlang. Diagramma asosida masala tuzing". Shu kabi topshiriqlar bilan mavzuni mustahkamladim. O'quvchilarim buni uddalashdi. Oradan bir necha dars o'tgandan so'ng, darslikning 98-99-100-betlarida diagramma mavzusini mustahkamlash uchun topshiriq berildi. O'quvchilar-

MATEMATIKA

Umumiy o'rta ta'lim maktablarining
3-sinf uchun darslik

To'rtinchi nashr

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinf uchun darslik sifatida tavsiya etgan

imda qiyinchilik bo'lmasdi. Darslikning 126-betida "Kasr tushunchasi" mavzusi berilgan. Men esa bu mavzuni hozirdan hayotiy misollar, amaliy ko'rsatmalar bilan tushuntirib boryapman. Olmani olib, ikkiga, so'ng to'rtga bo'ldim. "ikkidan bir", "to'rtidan bir" tushunchalarini sodda qilib tushuntirishni sodda qilib tushuntirishga harakat qiling, deb qolaman.

Xullas, darslik mualliflariga taklifim shuki, darsliklarda muammo bo'lmasin, mustahkamlash ushuncha soatlar ko'proq ajratilsin. Hamkasblaringizga esa mavzuni mustahkamlash uchun ko'proq mustaqil topshiriqlar bering, sodda qilib, amaliy mashqlar orqali tushuntirishga harakat qiling, deb qolaman.

Rahbaroy MELIBOYEVA,
Uchko'priq tumanidagi
5-maktabning
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Dolzarb mavzu

O'qituvchiga zamonga moslashishi uchun yordam kerak!

Zamon shiddati bugun bizni taraqqiyot yo'lidan ancha ortda qoldirganini tan olish lozim. Bu — og'riqli bo'lsa-da haqiqat. Orzularga ko'p berildik, katta ishlarni boshladik, oliy ta'limdan ko'p narsalarni kutdik. Ammo aksariyat ishlarimiz kutilgan natijani bermadi, ishonchimizni oqlamadi. Maktab ta'limini biroz boshqacharoq usullar bilan jonlantirish, zamonga moslashishni davrning o'zi taqozo etmoqda.

Nega biz hayotda qiynalypmiz — bilimsizligimiz, zamonaviy bilimlarni egallashdan ortda qolganimiz, bor diqqat-e'tiborimizni mayda-chuyda maishiy muammolarga qaratganimiz uchun emasmi? Inson fitratida tabiiy ehtiyoj bor: qorin to'ydirish, kun ko'rish kerak. Lekin yana bir haqiqat ham bor — odam faqat kun o'tkazish uchun yashamaydi, u rivojlanib borishi, o'sishi kerak, ana shunda ertangi kuni bugunidan yaxshiroq bo'ladi.

Boshi "tirikchilik" tashvishidan chiqmaydigan oilalarda beruniylar, ibn sinolar, xorazmiylar yana tug'ilishi mumkindir, ammo ularning iqtidorini ko'ra olmasak, tarbiya qilmasak, hayotimizda bundan keyin ham hech qanday o'zgarish bo'lmaydi. Bularning barchasi, avvalo, maktab ta'limiga bog'liq.

90-yillarning boshida Rossiyada shunday vaziyat bo'lgandi. Siyosiy tizim o'zgargan, katta mamlakat parchalangan, maktablarning saviyasi butunlay tushib ketgan davrlar. O'shanda oliy ta'lim muassasalariga shunday topshiriq berilgan: har biri o'z ichki imkoniyatlaridan foydalanib, maktablar bilan hamkorlik qilishi lozim edi. Har bir institut yoki universitet qaysi yo'nalishlarda rivojlanayotgan bo'lsa, o'z yo'nalishi bo'yicha tumanlarda maktablar tashkil qilishi yoki maktablar bilan yaqindan hamkorlikni yo'lga qo'yishi kerak edi. Shu yo'sinda maktablarda fanlar assotsiatsiyalari tashkil etila boshlandi.

Moskva viloyatida bir yarim mingga yaqin maktab bo'lsa, ularda o'qitiladigan jami 18 ta fan bo'yicha assotsiatsiyalar faoliyati yo'lga qo'yildi. Institut, universitetlar professor-o'qituvchilari maktab o'qituvchilari uchun mahorat darslari tashkil etardi, yaxshi tashabbuslar ommalashtirilardi. Shu tariqa maktablar orasida sog'lom raqobat muhiti shakllandi. Fanlarni o'zlashtirish borasida musob-aqalashish boshlandi. Maktablar jonlandi. Bu yaxshi tashabbus 3 yoki 4 yildayoq samara berdi. O'quvchilar xalqaro fan olimpiadalarida g'olib bo'la boshladilar, oliy ma'lumot olishga intiluvchilar ko'paydi va hokazo.

Ayni kunda Rossiya xalq ta'limi sohasi bo'yicha dunyodagi kuchli o'ntalik mamlakatlari safida. O'sha payti ular maktab ta'limi borasida eng ilg'or mamlakatlar tajribasini o'rgangandi. Bular Singapur va Finlandiya xalq ta'limi tizimi. Qizig'i, ulardagi ta'lim tizimi rossiyaliklarga ma'lum bo'lgan an'anaviy usullarni o'zlariga moslashtirgan bo'lib chiqdi.

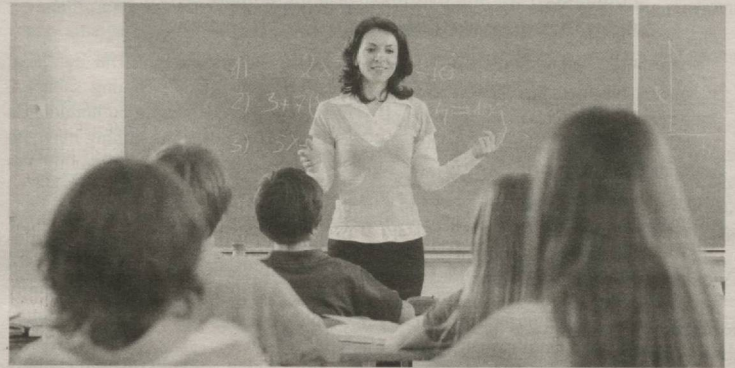
Aytish mumkinki, har bir yangilik ba'zida unutilgan eskilik bo'lib chiqishi mumkin. Biz, albatta, bu tajribani aynan o'zlashtirmaymiz. Mamlakatimiz

ta'lim tizimining hech qaysi mamlakatnikiga mutlaqo o'xshamaydigan o'ziga xosliklari, muammolari va yutuqlari bor. Jahon tajribasida ko'p bor muvaffaqiyat keltirgan bu usulning albatta "O'zbek modeli"ni yaratishimiz lozim.

Prezidentimizning 2020-yil 6-noyabr-dagi "Ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori ijrosi ko'p jihatdan oliy ta'lim muassasalariga zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi. Bu o'rinda asosiy ish, albatta, pedagogika va psixologiya yo'nalishlaridagi mutaxassislar tayyorlaydigan institut va universitetlar hisobiga to'g'ri keladi. Chunki ular maktab tizimiga eng yaqin mutaxassislardir. Misol uchun, texnika universiteti mutaxassisida pedagog bo'lmasdan turib, maktab ta'limida ishtirok etolmasligi, aniqrog'i, 45 daqiqalik darsni qanday tashkil etishni (dars tuzilmasini) bilmasligi mumkin. U yaxshi mutaxassis, o'z sohasining bilimdonidir, lekin pedagog emas. Darslarda me'yoriydan ortiq bilimni o'quvchilar mijasi qabul qilishga qodir emasligini pedagog bo'lmagan kishi tushunolmaydi. Ishni dastlabki bosqichdan boshlash kerakligini bilmaydi va hokazo. Demak, aytish mumkinki, pedagogika, psixologiyadan xabardor bo'lmagan kishilar uchun ishini tashkil qilish juda qiyin va murakkab.

Samarqand veterinariya meditsinasi instituti ayni kunda Samarqand viloyatidagi 150 ta maktab bilan hamkorlik qilmoqda. Bir oy davomida viloyatning o'nlab maktablari hayoti bilan yaqindan tanishdik. Pastdarg'om, Paxtachi, Narpay va Samarqand tumanlari maktablarida bo'lganimizda, bir narsaga amin bo'ldikki, ular turli hududlarda joylashgan bo'lishiga qaramasdan, muammo va tashvishlari bir xil. Ular orasida na'munali maktablar ham bor — bitiruvchilari OTMlarga kirgan, o'quvchilari olimpiada g'olibligini qo'lga kiritgan, turli tanlovlarda muvaffaqiyat qozongan va hokazo. Shu bilan birga, yillar davomida bironta bitiruvchisi o'qishga kirolmagan, ro'yxatlarida bo'lmagan, hujjat ishlari mutlaqo yuritilmaydigan maktablar ham borligini e'tirof etish lozim.

Samarqand veterinariya meditsinasi instituti qoshida Fanlar uyushmasi tashkil etildi. Uyushmada maktablarda o'qitiladigan jami 9 ta fanning (ona tili va adabiyot,

matematika, informatika, kimyo, biologiya, tarix, chet tili, fizika) o'qituvchilari muntazam o'qitilib boriladi. Seminar-treninglar, mahorat darslari, tajribalar almashinuv va malaka oshirish mashg'ulotlari tarzida tashkil etiladigan darslarda maktab o'qituvchilariga yangi bilimlar o'rgatiladi. Ular darslarda o'z hamkasblari bilan tajriba almashadi, fikrlashadilar, dars o'tishining zamonaviy usullari o'rgatiladi. Seminar-treninglarda ishtirok etib, shu narsaga amin bo'ldimki, ular, ya'ni o'qituvchilar bu loyihaga katta umid bildirishmoqda. Loyihaning maqsadini hijjalab tushuntirishga hojat qolmadi, ular birpasda mohiyatni anglab olishdi. Hatto kimyo va biologiya fanlaridan mutaxassis bo'lganim uchun bir necha dars-mashg'ulotlarni shaxsan o'zim o'tib berishimni iltimos ham qilishdi. Nega rozi bo'lmasligim kerak?

Aytaylik, har bir o'qituvchining yaxshi ko'rgan mavzusi bo'ladi, u ana shu mavzuni mazza qilib o'quvchilariga o'rgatadi. Ba'zi mavzularni esa yaxshi tushunmasligi (o'zidan qoniqmasligi mumkin), shuning uchun darsni ham yuzaki o'tishi mumkin. Treninglarda u hamkasblari orasidan ana shu o'zi tushunmaydigan mavzuni yaxshi biladigan va sevadigan hamkasbini uchratadi, undan o'rganadi va tajribalar ommalashtiradi. Sog'lom raqobat muhiti shakllanadi.

Maktab o'qituvchilarida bilimlar yetariligi ko'rinib turibdi. Ana shu bilimni o'quvchiga yetkaza bilish, o'quvchilarni darslarga jalb qilishni, ularning orasidan kinning nimaga qobiliyati, iqtidori borligini aniqlab, ular bilan yanada chuqurroq ishlashni o'qituvchiga eslata olsak yoki o'rgata olsak, maqsadga ancha yaqinlashgan bo'lardik.

Fanlar uyushmasining asosiy vazifasi ham ana shulardan iborat.

Demak, ishlarni shunchaki "qog'ozda", "ura-ura"chilik asosida bajarish bilan ish bitmaydi. Maktab ta'limi borasida katta islohotlarni amalga oshirishga kirishdik. Yana bir narsani unutmash kerakki, oliy ta'limga yoshlarni tayyorlash aynan maktab ostonasidan boshlanadi.

di. Bugungi hamkorligimiz albatta yaqin kelajakda o'z mevasini berishiga umid qilish mumkin. Yana muhimrog'i, ishlarimizni tizimli, muntazam, aniq qoidalar asosida, rejali olib borishimiz kerak.

Maktablarimizda zamonaviy bilimlarni o'qitishda sustkashlikka yo'l qo'yilayotgani ham achinarli hol. Bu balki maktab ma'muriyati bilan emas, yuqoriroq doiralarda hal qilinishi lozim bo'lgan muammodir. Lekin o'qituvchi internet aloqasiz, kompyuterlarsiz darsga ko'ngildagidek tayyorgarlik ko'rolmaydi. Darslarda bu vositalardan foydalanmasdan turib, yaxshi natijalarni qo'lga kiritish mushkul.

Maktab darsliklari bugungi kunga kelib ancha eskirib qolgan ham bir muammo. Ularni yangilash uchun katta mablag' lozim. Bu davr mobaynida o'qituvchilar elektron kutubxona imkoniyatlaridan foydalanishlari mumkin. Maktab internet tizimiga ulanmagan bo'lsa, ular bu imkoniyatdan ham foydalanmaydilar. Kompyutersiz, internetsiz va boshqa zamonaviy aloqa vositalarisiz biz o'quvchilarga chuqur bilim bera olmaymiz, yoshlarni qiziqitira olmaymiz. O'quvchilar qo'llaridagi oddiy smartfon bilan ham bugun ko'p ishlarni amalga oshirishga qodir. O'qituvchilar o'z o'quvchilaridan ortda qolishlari esa achinarli holat. Ayni kunda bu borada yana bir yaxshi ishga qo'l urilayotgani, ya'ni o'quvchilar uchun elektron kundalik joriy etilib, sinf jurnallari elektron tarzda yuritilishi haqidagi xabarlar ko'ngilga bir oz taskin beradi.

Xullas, yaxshi niyatlar bilan bu katta loyihaga qo'l urdik. Maktabning, o'qituvchilarning obro'sini qaytarishimiz kerak. Maktablar ilgari tom ma'nodagi ziyo, ma'rifat maskani bo'lgan. Dunyoning barcha muammolari, yangiliklari avvalo maktab miqyosida o'qituvchilar tomonidan muhokama qilingan, ularning talqini xalqqa yetkazilgan, o'qituvchilar esa jamiyatning eng ilg'or qatlami, nufuzli, e'tiborli kishilari bo'lishgan. Aslida ham shunday, bu kasb egalari hurmatga loyiq kishilardir. Ular o'zlaridagi bor bilimlarini shogirdlariga berib, millat kelajagini, kelgusi hayotini ta'minlaydilar.

Biz o'qituvchiga imkon beraylik, hech bo'lmaganda, uslubiy tomondan. Bu bilimlar uning zamonga moslashishiga yordam beradi.

Xudoynazar YUNUSOV,
SamVMI rektori,
biologiya fanlari doktori,
professor

Boshi "tirikchilik" tashvishidan chiqmaydigan oilalarda beruniylar, ibn sinolar, xorazmiylar yana tug'ilishi mumkindir, ammo ularning iqtidorini ko'ra olmasak, ularni tarbiya qilmasak, hayotimizda bundan keyin ham hech qanday o'zgarish bo'lmaydi.

Nosog'lom muhitdan kim manfaatdor?

So'nggi yillarda davlatimiz rahbari tomonidan xalq ta'limi tizimini tubdan isloh qilish, maktablarda ta'lim sifatini oshirish, o'qituvchilarning jamiyatdagi hurmatini yuqori darajaga ko'tarish, maktablarning holatini yaxshilash va jamoatchilik nazoratini kuchaytirish bo'yicha zarur vazifalar belgilab berilmoqda. Jumladan, umumta'lim muassasalari faoliyati samaradorligini baholashga qaratilgan milliy reyting tizimi ushbu vazifalardan biri bo'lib, maktablarda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Milliy reyting – umumiy o'rta ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ichki islohot bo'lib, uning natijasi orqali ota-onalar va keng jamoatchilik tizimida bo'layotgan o'zgarishlar va maktablardagi o'quv muhiti haqida shaffof ma'lumotlarga ega bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrda "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni ijrosi yuzasidan Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan Xalq ta'limi vazirligi bilan birgalikda Respublikamizning 204 ta tuman va shaharlarida 983 ta maktabda milliy reyting jarayoniga oid navbatdagi nazorat ishlari va ijtimoiy so'rovnomalari o'tkazildi.

Mazkur jarayonning shaffof va sifatli o'tishini ta'minlash uchun jami 15 ta ishchi guruh tuzilib, uning tarkibida Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasining Kadrlar tayyorlash sifatini monitoring va nazorat qilish hamda reytinglar tuzish bo'limi, Inspeksiyaning hududlardagi bo'limlari, OTMlarning ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limlari, Xalq ta'limi vazirligining hududiy boshqarmalari hamda tuman va shahar xalq ta'limi bo'limlari mutaxassislari qatnashdi. Maktablarda 9-sinf o'quvchilari bilan 2 ta fandan nazorat ishlari, pedagog va rahbar xodimlar faoliyati samaradorligini o'rganish hamda umumta'lim muassasasida yaratilgan sharoitlar va o'qitish muhiti holati haqida o'quvchilar va o'qituvchilar orasida ijtimoiy so'rovnoma o'tkazildi.

9-sinf o'quvchilari bilan o'tkazilgan diktant ishi o'quvchilarning savodxonlik darajasi, husnixati va o'z ona tilida matnini xatosiz yozish ko'nikmasi qanday shakllanganligini aniqlab bera, matematikadan yozma ish natijalari bugungi kunda maktablarda o'quvchi yoshlarning qanday bilim olayotgani, turli xil amaliy sharoitlarda muammolari hal qilish uchun o'quvchi-

larda matematik fikrlashni shakllantirish va matematikani talqin qilish qobiliyatini qay darajada o'zlashtirayotganini aniqlab beradi.

Maktablar reytingi – xalq ta'limi tizimining qanday ishlayotganini ko'rsatib turuvchi mezonidir. Reyting orqali umumiy o'rta ta'lim muassasalari faoliyati samaradorligiga baho beriladi, ta'lim sifatini monitoring va nazorat qilish ta'minlanadi. O'tkazilayotgan so'rovnomalardan asosiy maqsad o'qituvchilarning o'quvchilarga bilim berish darajasini aniqlash, o'quvchilarning o'qituvchilarning faoliyati haqidagi fikrlarini o'rganish, ta'lim olish uchun yaratilgan sharoitlarni tahlil qilish va o'quvchilarning sifatli bilim olishlari uchun to'sqinlik qilayotgan muammolarni o'rganib bartaraf qilishdan iboratdir. Bir so'z bilan aytganda, reytingning maqsadi – umumta'lim muassasalari faoliyati samaradorligini baholash orqali Respublikamiz umumiy o'rta ta'lim tizimida sog'lom raqobat muhitini paydo qilishga qaratilgan.

Shunga qaramay, hududlarda ta'lim sifatini yaxshilash uchun intilish o'rni-ga tizimdagi ayrim xodimlar tomonidan qilingan mas'uliyatsizlik, sovuqqonlik xatti-harakatlari, ko'zbo'yamachilik, nazorat vaqtida belgilangan tartib-qoidalarini buzish holatlari haligacha davom etib kelmoqda.

Nazorat jarayonlarining shaffof kechishiga qo'pol tarzda xalaqit beruvchi holatlarning uchrab turishi dilni xira qiladi. Masalan, jarayonga tanlangan sinfdagi o'quvchining o'rni-ga boshqa o'quvchini olib kirish. Xo'sh, bunday nosog'lom muhitdan kim manfaatdor? Yolg'on ko'rsatkichlar natijasi qancha umr ko'radi?!

Jumladan:

Andijon viloyatida: Andijon shahridagi 54-maktabda nazorat ishlari o'tkaziladigan 9-sinfga 3 nafar kollej o'quvchisi kiritilgan, Oltinko'l tumani 30-maktabda 6 nafar va Asaka tumani 27-maktabda 5 na-

far o'quvchi almashtirilgan, Qo'rg'on tepa tumani 19-maktabda 1 nafar o'quvchi va Qorasuv shahri 3-maktabda 1 nafar o'quvchi telefon olib kirgan.

Farg'ona viloyati: Quva tumani 16-maktabda 5 nafar o'quvchi 10-sinf o'quvchilari bilan almashtirilgan.

Toshkent viloyatida: Parkent tumani 16-maktabda 2 nafar o'quvchining o'rni-ga boshqa o'quvchi kiritilgan, Angren shahar 28-maktabda 4 nafar o'quvchi 10-sinf o'quvchilari bilan almashtirilgan. Angren shahar 38-maktabda 2 nafar o'quvchi telefonidan foydalangan. Zangiota tumani 27-maktabda 1 nafar o'quvchi tartib-qoidani qo'pol ravishda buzgani uchun jarayondan chetlatilgan.

Namangan viloyatida: Chust tumani 29-maktabda 3 nafar o'quvchining o'rni-ga boshqa sinf o'quvchilari kiritilgan.

Samarqand viloyatida: Urgut tumani 93-maktabda 8 nafar o'quvchi boshqa maktabdan keltirilgan, Shuningdek, Pastdarg'om tumani 51-maktabda 6 nafar, Nurobod tumani 69-maktabda 1 nafar, 68-maktabda 5 nafar, 31-maktabda 6 nafar, Paxtachi tumani 4-maktabda 2 nafar, 7-maktabda 4 nafar, To'loq tumani 10-maktabda 4 nafar, o'quvchining o'rni-ga boshqa sinflardan o'quvchi kiritilgan, Kattaqo'rg'on shahar 14-maktabda 1 nafar o'quvchi telefonidan foydalangan.

Sirdaryo viloyatida: Boyovut tumani 39-maktabda 3 nafar, 12-maktabda 2 nafar o'quvchi almashtirilgan.

Jizzax viloyatida: Zomin tumani 24-maktabda 1 nafar, Baxmal tumani 9-maktabda 1 nafar, Yangiobod tumani 9-maktabda 3 nafar o'quvchi almashtirilgan.

Qashqadaryo viloyatida: Chiroqchi tumani 98-maktabda 8 nafar o'quvchining o'rni-ga boshqa o'quvchilar kiritilgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasida: Mo'ynoq tumani 14-maktabda 1 nafar o'quvchi o'rni-ga boshqasi kiritilganligi aniqlandi.

Milliy reyting jarayonidagi ko'z yumib bo'lmas bu xato va kamchiliklarni qanday tuzatish mumkin? Aytinch, kim-kimni aldayapti? Axir, "Farzandlarimiz — kelajagimiz" deya bong urib turgan bir vaqtda, aynan ta'lim-tarbiya tizimida faoliyat yuritayotgan o'qituvchilar, maktab rahbarlari, kerak bo'lsa, mas'ul bo'lgan viloyat, tuman rahbariyatining loqaydiklarini qanday

baholash mumkin? Jarayonda o'quvchilarning nazoratchiga kiprik qoqmay o'rgatilgan ism-familiyani aytishini yoki davomat so'ralganda navbati o'quvchi aytgan ma'lumot bilan sinf rahbarining aytgan ma'lumoti to'g'ri kelmay qolishini qanday izohlaymiz? Xalq ta'limi xodimlari eng birinchi navbatda maktabda adolat o'rnatishlari kerak emasmi?

O'qituvchi mehnatining samarasi o'quvchida namoyon bo'ladi. Shundan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, o'qituvchi qilinmagan mehnatini yashirish maqsadida jarayonning shaffof o'tishiga to'sqinlik qilmoqda. Keling, soxtakorlik ortidan kutiladigan boshqa jihatlarga ham e'tiborimizni qaratsak. Ota-ona milliy reytingdan farzandining chetlashtirilganini, o'rni-ga boshqa o'quvchining kiritilganini bilsa, qay holatga tusharkan? Nazardagi hurmatga loyiq o'qituvchi haqidagi fikri o'zgar-masligiga kim kafolat beradi? Jamiyatdagi o'qituvchi mavqeyi shakllanishidagi asosiy omilni, ya'ni xalq bahosini o'z qo'limiz bilan boy bermayapmizmi? Ta'lim-tarbi-yadagi muammo shu yo'l bilan bartaraf etiladimi? Eng achinarlisi, bunday xatti-harakatlar bilan o'z kelajagimiz bo'lgan yoshlarga yolg'on tarbiya bermayapmizmi? Ma'naviy o'zlik nishonasi emasmi bu? Savollar ketidan yurakni larzaga soluvchi og'riqli savollar tug'ilveradi... Balki, bunday nuqsonlarga nuqta qo'yadigan fursat kelgandir?!

Birinchi navbatda, o'quvchiga sifatli ta'lim berish uchun uni aldamslik kerak, har bir o'qituvchi dars berayotgan faniga va o'quvchilariga nisbatan javobgarlik burchini sezishi, jamiyat va o'quvchi ehtiyojini qondirish darajasida bilim berish uchun tinimsiz izlanishi zarur.

Boshlang'ichda binoning ko'rinishi mukammal chizilsa-yu, ammo qo'yiladigan poydevordan tortib ustunigacha mustahkam bo'lmasa, devorlariga ming zeb berilaversin, yengil esgan shabadaga ham dosh bera olmaydi. Chunki mo'rt tashlangan poydevorini bino albatta qulaydi.

Tizimda ishlayotgan viloyat, tuman xalq ta'limi mas'ullaridan tortib o'qituvchilargacha pedagoglik mas'uliyatini bor vijdoni bilan his etishi kerakki, bu – har so'zi-yu amalda ko'rinsin!

Hayotxon XUSAMBOYEVA,
Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat
inspeksiyasi bosh mutaxassisi

O'qituvchi minbari

Direktor o'rinbosari nega darsini o'tmaydi?

Sabiq uzviylikda olib borilsa, mukammallik kasb etadi. Agar o'qituvchi bir kun dars qoldirsa yoki darsiga bee'tibor bo'lsa, bir sinf o'quvchining fanga oid bilimlarida bo'shliq yuzaga keladi. Bu bo'shliqning o'rni vaqtida to'ldirilmas ekan, keyingi mavzu o'quvchi ongiga singib ketmaydi. Afsuski, ko'p yillar pedagog bo'lib ishlaganlar orasida ham mana shu oddiy haqiqatni his qilmaydiganlar talaygina.

Mutaxassisligim bo'yicha ona tili va adabiyot fani o'qituvchisiman. Ammo hozir maktabda mutaxassisligimga ko'ra o'zimga ajratilgan darslardan tashqari maktab direktorining o'quv ishlari bo'yicha o'rinbosarining davlat va huquq asoslari fanidan darslarini ham o'tishga majbur bo'lyapman. Mutaxassisligim bo'lmagan

fandan tayyorgarliksiz dars o'tish menga ham og'ir. Ammo direktor o'rinbosari buni tushunmaydi. "O'tmayman, o'zingiz o'ting" desam, mening ishimdan kamchilik topishni boshlaydi. Eng achinarlisi, o'quvchilarning taqdiri. Kelib-kelib direktorning o'quv ishlari bo'yicha o'rinbosariga davlat va huquq asoslari fanidan bitiruvchi sinflar darsi

ajratilgan. Har doim bu sinfga dars berishga kirsam, o'quvchilar haqqini talab qilishni boshlashadi. "Siz bu fandan mutaxassis emassiz-ku, bizga mutaxassis o'qituvchi dars bersin. Biz ham oliy ta'lim muassasasiga kirish uchun tayyorlanishimiz kerak" deyishadi. O'quvchilarning bu haqiqatlariga qarshi biror so'z topolmay qolaman.

Direktor o'rinbosariga ko'p bora o'quvchilarning talablarini yetkazdim. Ammo u har safar majlisga, yig'ilishga ketayotganini yoki qandaydir hujjatni xalq ta'limi bo'limiga yetkazishi kerakligini aytib, yana darsni boshqa o'qituvchilar zimmasiga tashlab ketadi. "Men sizlarning ishingiz bilan yuribman, darsimni o'tsalarim o'tibsizlarda" deydi ko'pincha. Ehtimol, rostan ham uning qog'ozbozlik, majlisbozlik ishlari ko'pdir. Ammo o'quvchilar taqdiri, ularga sifatli va uzluksiz saboq berish ta'limdagi birlamchi masala bo'lishi kerak emasmi?!

Shu o'rinda maktab direktorini-mizni barcha o'qituvchilarga o'rnak qilib ko'rsatsam arziydi. Direktorimiz ham mutaxassislik fani ge-

ogrfiyadan dars olgan va har doim o'ziga ajratilgan darsni qoldirmay, mas'uliyat bilan o'tadi. Direktorning ishi kam deb o'ylaysizmi? U ham men rahbarman deb, qo'l ostidagi o'qituvchi xodimlariga darsini majburlab o'ttirsa kim "yo'q" deya olardi. Ammo kasbiga bo'lgan sadoqati, mas'uliyat hissi rahbar pedagogni bir zum darsdan chalg'itmaydi.

Xulosa o'rinda maktabda faoliyat yuritayotgan rahbar kadrlarga murojaat qilib demochimanki, biz ishlayotgan sohada eng muhim bo' saboq daqiqalari, ya'ni 45 soatlik darsdir. Qog'ozbozlik, majlisbozlik, tekshir-tekshir, tadbirbozliklar darsdan keyingi — ikkilamchi vazifalar ekanini unutmaylik. Rahbar xodim darsini o'tolmayaptimi, unda marhamat qilib, dars soatlarini boshqa mutaxassis o'qituvchilarga bo'lib bersin.

Charos VAHOBOVA,
Kosonsoy tumanidagi
2-maktab o'qituvchisi

Sinf rahbari minbari

Maktabda yuqori sinf o'quvchilariga sinf rahbarlik qilarkanman, odatda ishni Kaykovusning "Qobusnoma" asarini o'qib muhokama qilishdan boshlayman. Boisi, o'quvchilarga hunar o'rganish, do'stlikning afzalliklari haqida tushuncha beramiz. Sinfda o'g'il-qizlar orasidagi hurmat muhim. Do'stona sog'lom muhit yaratilsa, bolalar maktabga xushkayfiyatda kelishadi.

O'quvchim bilan do'stman, siz-chi?

Sinf rahbari sifatida har bir o'quvchining tug'ilgan kunida kitob sovg'a qilishni yo'lga qo'yganmiz. Bu ham oddiygina ko'rinsa-da, ular o'rtasida do'stlikni mustahkamlaydi. Va yana bolalarni hech qachon bir-biri bilan taqqoslamayman, aksincha, har biriga individual yondashaman. Masalan, bir bolaning sport bo'yicha yutug'i bo'lsa, boshqasining iqtidori san'atga moyil bo'lishi mumkin. Mana shu jihatlarni anglashga harakat qilaman. O'zlashtirishi sust yoki biror kamchilikka yo'l qo'ygan o'quvchi bilan alohida suhbat qilaman. Ko'p hollarda bolaning ota-onasiga murojaat qilishga shoshilmay, avvalo o'zi bilan do'stona muloqotda bo'lishga urinaman.

Albatta, har bir ota-ona o'z farzandining xatti-harakatlari va bilim saviyasi haqida yaxshi gaplar eshitishni istaydi. Ular sinf rahbari tomonidan rag'batlantirib turilsa, o'quvchi ta'lim-tarbiyasidagi bo'shliqlar to'ldirilib boriladi.

Shoira BOZOROVA,
Romitan tumanidagi

1-maktabning oliy toifali ingliz tili fani o'qituvchisi

Metod va mahorat

Matematika, fizika va biologiya mashg'ulotida aqlan charchagan o'g'il-qizlar texnologiya darsida buyumlar yasab zavqlanishadi. O'quvchi o'zi bajargan ishdan zavqlansagina samaradorlikka erishilgan bo'ladi. Bolalarni dars mashg'ulotiga qiziqtirish, albatta, o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Buning uchun u tinmay izlanishda bo'lishi lozim. Darsning nazariy qismini qisqaroq tushuntirish orqali ish qismiga o'tamiz. Odatda mashg'ulotning mazmunli bo'lishiga turli interaktiv metodlar yordam beradi.

"Rezyume" texnologiyasining qo'llanilishi: sinf o'quvchilar soniga qarab, guruhlariga ajratiladi. Guruhlarga qog'ozning yuqori qismida yozuvi bo'lgan varaqlar tarqatiladi. Muammo: karam va uzum bargidan tayyorlangan do'lmalarning afzalligi va kamchiligini aniqlab berish. Har bir guruh o'z fikrlarini qog'ozda bayon etadi. Guruhlar tayyorlangan materialni taqdimot qiladi. Xulosa qismi o'qib berilmaydi. O'qituvchi boshqa guruhlardan taqdimot xulosasini chiqarishni talab qiladi, so'ngra taqdimot guruhi o'z xulosasi bilan tanishtiradi.

"Modellashtirish" metodi esa real hayotda va jamiyatda yuz beradigan hodisa va jarayonlarning ixchamlashtirilgan va soddalashtirilgan ko'rinishini sinf xonasida yaratish va ularda o'quvchilarning shaxsan qatnashishi va faoliyat evaziga ta'lim olishini ko'zda tutadi. Masalan, darsligimizda "Ayol-

lar to'g'ri bichimli yubkasi" loyiha chizmasi berilgan. Men rangli qog'ozlardan foydalanishda shu loyiha chizmasi asosida bir nechta turli xil fasondagi yubkalarni modellashtirib o'quvchilarga namuna ko'rsatib beraman, o'quvchilar o'zlarining fantaziyasidan kelib chiqqan holda, eski chizmalarini yaratib, modellashtiradilar. Ularga yordam tariqasida texnologik xarita tarqataman, shu xarita asosida o'zlari ish ketma-ketligini tushunib olishadi.

Dars oxirida o'quvchilar bilan suhbat o'tkazish uchun vaqt ajratilishi kerak. Bu esa o'z navbatida ishtirokchilarning natijalari, ularning amalga oshgan va oshmagan umidlari, shuningdek, o'qituvchilarning o'z natijalari yuzasidan mulohaza yuritishlari uchun yaxshi imkoniyatdir.

Shohista SALAYEVA,
Xonqa tumanidagi

7-maktab texnologiya fani o'qituvchisi

Maqollar va bolalar

Shaxs kamol topishida sog'lom muhit, oila va onaning o'rni beqiyos. Shu sabab farzand tug'ilmasidanoq bo'lajak onaning sog'ligiga, ruhiyatiga, bilim doirasini boyitishga katta e'tibor qaratish lozim.

Ta'lim-tarbiya jarayonini rivojlantirishda turli innovatsion texnologiyalar, AKT imkoniyatlaridan foydalanish yaxshi samara beradi. Yuz marta eshitgandan bir marta ko'rgan afzal deganlaridek, bola eshitganidan ko'ra tomosha qilib o'rgansa, o'zi mustaqil bajarsa qiziqishi ortadi. Jumladan, farzandlarimiz bilan "Sanamay sakkiz dema" matematik o'yinini o'ynash jarayonini ko'rib chiqamiz. Kompyuter ekranida biror geometrik shakl beramiz. Savol qo'yamiz: ana shu geometrik shaklda nechta uchburchak, to'rtburchak, aylana bor? Bola ularni topib, har bir shaklni kompyuterda Paint va Word dasturlari orqali chizib, natijani topishi lozim yoki bolaga yuqoridagi shakllar orqali odam rasmini chizish topshiriladi. Rasm chizish asnosida bolaning temperamentini, qiziqishi va qobiliyatini aniqlab olishimiz mumkin. Vazifani bajarishga 15-20 daqiqa vaqt beramiz. Bundan ortiqcha vaqt bola sog'ligiga ta'sir qiladi. Psixologlarning ta'kidlashicha, ko'p ertak eshitgan bola ochiqko'ngil va oqil inson bo'lib yetishar ekan. Ertaklar namoyishi yuzasidan savol-javoblar ularning nutqiy qobiliyatini, insoniy fazilatlarini oshiradi. Misol uchun, "Zumrad va Qimmat" ertagi asosida savol-javob uyushtiramiz: kim yaxshi-yu, kim yomon ekani, o'zi ko'proq kimga o'xshashni xohlashi, yomonlikning mag'lub, yaxshilikning g'olib bo'lishi sabablari haqida suhbat o'tkazsak maqsadga muvofiq bo'ladi.

"Davom ettir" o'yini orqali matematik maqolning birinchi jumlasini boshlab, qolganini aytishga undaymiz. Ekranida maqolning boshi beriladi, qolganini bolalar davom ettiradi. Masalan: "Yetti o'lchab ... kes", "Sanamay ... dema", "Birni kessang ... ek", "Qarz ... qo'ldan chiqar", "Bilagi zo'r ... ni yiqar, bilimi zo'r ... ni"...

Maqollar bolaning aqliy qobiliyatini o'stirib, chuqur mushohada yuritishga undaydi. Har bir sabog'imizga quyidagicha kirish qilsak, darsimiz yanada jonli va qiziqarli bo'ladi:

- Bolalar, bugun qaysi kun?
- Bugungi ob-havo sizga qanday kayfiyat bag'ishladi?
- Ko'nglimiz ham qorday oppoq va tinch bo'lishi uchun nima qilishimiz kerak? (jilmayish)
- Yaxshi kayfiyatigizni atrofingizdagi larga ulashing, bir-biringizga jilmayib qarang.

Shu kabi iliq, do'stona muhit farzandimiz kamolotida yetakchi o'rin egallaydi. Donolar fikriga ko'ra, farzandlarimizga qanchalik samimiy, mehribon, shirinso'z bo'lsak ulardan buyuk insonlar, daholar yetishib chiqadi. Tarixdan ma'lumki, Napoleon Bonapartni onasi har kuni "O'g'lim, turing, sizni buyuk ishlar kutmoqda" deya uyg'otib, uning oddiy askardan imperator darajasiga ko'tarilishiga sabab bo'lgan.

Mahfuza YUSUPOVA,
Xonqa tumanidagi
7-maktab o'qituvchisi

Tajriba

Bola beg'ubor, u maktabga chiqqach ham o'yinqaroqlik fe'lidan voz kecholmaydi. Shu bois ularni turli o'yin usulidagi mashqlar bilan darsga qiziqtirish va bilimni oshirish kerak.

Masalan, "Quvnoq vagonlar" yoki "Poyezd" o'yini orqali o'quvchilar arifmetik amallarni bajarishlari jarayonida yo'l qo'yiladigan xatoliklarni bartaraf etishga o'rgatiladi. O'yin topshirig'iga ko'ra, doiraviy misollar yechish orqali o'quvchilarning bilimi mustahkamlanadi.

O'qituvchi o'quvchilarga quyidagicha savol beradi:

— Siz qanday transportlarni bilasiz?

Javob: — Avtobus, tramvay, trolleybus, poyezd, metro, yengil mashinalar.

"Quvnoq vagonlar" da yechilgan misollar

O'qituvchi: — Juda to'g'ri javob berdingiz, endi biz sizlar bilan "Quvnoq vagonlar" o'yinini o'ynaymiz. Bu o'yinni turlicha o'tkazish mumkin.

1-topshiriq: Ko'rgazmali qurolida ko'rsatilgan misollarning javobini topish lozim.

$$17-2=15, 15+1=16, 16-8=8, 8+9=17, 17+0=17$$

$$18+2=20, 20-5=15, 15+4=19, 19-11=8, 8+10=18$$

Misollarning javobini topganlaridan so'ng uning qiziqarli tomonini topishga da'vat etiladi. Qiziqarliligi shundaki, o'quvchilar birinchisining javobi, ikkinchisining boshlanishi — "zanjir"ga o'xshash ekanligiga iqror bo'ladi.

2-topshiriq: O'quvchilarning oldiga misol yozilgan kartochka yopishtirib qo'yiladi. Misollarning javobini tez va chaqqon topgach, o'quvchilar kim kimdan keyin turishini bilib oladilar. Bir o'quvchi parovoz, qolganlari vagonchalar bo'lib ketma-ket turib olishlari kerak. Xato qilgan o'quvchilarga yordam beriladi. Shu tariqa o'yin bir necha marta takrorlanadi.

3-topshiriq: Yuk tashuvchi poyezd vagonlariga sabzavotlar, mevalar yuklab, ularni birshahardan ikkinchi shahargacha natish mumkin. O'quvchilar misollarning javobini topib, necha kilogramm jo'natilayotganini chaqqonlik bilan aytib berishlari lozim. Bu bilan bolalarning massa o'lchovlari haqida olgan bilimlari mustahkamlanadi.

Mashhura KARIMOVA,
Yashnobod tumanidagi
204-maktabning boshlang'ich
sinf o'qituvchisi

Aks-sado

Ustozlarim ishini davom ettirayotganimdan faxrlanaman

"Ma'rifat"ning 2020-yil 14-oktabrdagi sonida psixologiya fanlari nomzodi, dotsent Mahmud Yo'ldoshevning "Darslik tuzgan (yozgan) dotsentlar" nomli tanqidiy maqolasi e'lon qilingan edi. Mazkur maqolada tanqid nishoniga olingan darslik muallifining tanqidiy maqola muallifiga yozgan javob maktubini ayrim o'zgarishlar bilan e'lon qilaymiz.

Darslik tuzmagan (yozmagan) va bu ishi bilan faxrlanayotgan dotsent Mahmud Yo'ldoshev o'z maqolasida sobiq sovet davridagi "qiziq-qiziq odatlar"dan biri bo'lgan "dotsent", "professor" unvonlari nomi qadimiy o'lik lotin tilidan olingani hamda professor unvoni "katta ixtirolar qilgan, falon fanning ichida biror yo'nalishni ochgan kishilargagina berilgani"ni qayd etar ekan, o'z maqolasini o'sha davrni ko'rmagan, guvohi bo'lmagan mustaqillik davri avlodlari uchun yozganga o'xshaydi.

Birinchidan, respublikamizda o'nlab akademiklar, yuzlab professor-dotsentlar, fan doktorlari-yu nomzodlar XX asrning 70-yillarida nafaqat mamlakat, hatto xorijiy mamlakatlarda ham tanilganlar, nufuzlari baland bo'lgan. Ikkinchidan, biror narsani tanqid qilgan kishi o'sha narsaning o'rniga muqobilini, ya'ni bu o'rinda o'zi to'g'ri deb hisoblagan unvon nomlarini taklif etishi lozim.

Maqola muallifining keyingi tanqidi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rasmiy unvonlar beradigan yagona tashkilot ekanligiga yo'naltirilgan. Bundan maqsad nima? Ehtimol, bu tashkilot bironta darslik yozmagan pedagogimiz - ustozimizning professor unvonini olishlari uchun hujjatlarini qabul qilmagandir?! Shoshilmang, dissertatsiyalarni yoqlash, unvonlarni taqdim etish yaqinda oliy o'quv yurtlariga beriladi. Sizga ham tanqid qilganingiz, lekin ich-ichingizdan istayotgan professor unvoni nasib etar.

Maqola davomida muallifning "dardi ochilib borgan". U qishloq xo'jaligi sohasida mutaxassislar tayyorlaydigan ilmiy dargohda falsafadan dars berib kelayotgan talabgor haqida so'z yuritganida, o'z yo'nalishida 5-10 nafar shogird tayyorlash kerakligini yozganida faqat o'ziga emas, balki o'z sohasidagi oliy ta'lim muassasalarida ishlayotgan barcha pedagoglarga oid muammo ni qayd etgan. Ammo tanganing ikkinchi tomoni bor. O'zi tilchi bo'lsa-yu, nomzodlikni psixologiyadan yoqlab dars berayotgan bo'lsa-chi, uning professor unvonini olishi "saratonda yomg'ir yoq-qanday" bo'lmaydimi?!

Hurmatli maqola muallifi, "Skopus"da maqola chiqarishdan "ensangiz qotmasin". Sababi, mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarini xalqaro reytinglarda uyaladigan darajada past o'rinlarda turibdi. Bu Sizga o'xshagan darslik, o'quv

qo'llanma yozmagani bilan faxrlanadigan, Oliy attestatsiya komissiyasi talablaridan norozi pedagoglar ko'pligidan, mustaqillik davrida lotin yozuviga tayyorgarliksiz o'tilgani, oliy ta'lim muassasalaridagi "bunkerlar" va korrupsiyaning gullab-yashnashi oqibatidir.

Ushbu tizimni qayta qurib, odamlarda ishonch, mutaxassislarda malaka, minimal standartlarga javob beradigan layoqat yaratish oson kechmaydi. Agar "Skopus", siz aytganingizdek, "bir" dollarlik nashrlar sohibi bo'lsa, o'zingizda 10-15 ta maqola to'planib qolgandir yoki darslik va qo'llanmalarni ataylab yozmaydigan psixolog Mahmud Yo'ldoshevdan "Skopus"da e'lon qilingan ishlar ham yo'qmi?!

Endi darslik masalasiga to'xtalsak. Men o'tgan asrning 90-yillari oxirida 7-sinf "Jahon tarixi" darsligini nashr ettirganimda hamkasblarimizdan biri: "Sizning darsligingizni respublika gazetasida tanqid qilishibdi", deb qoldi. Qiziqib o'qib ko'rsam, Prezident devonida katta lavozimda ishlaydigan, fan doktori unvoniga ega bo'lgan xodim maktab darsliklarini tahlil qilgan ekan. Taxminan quyidagi xulosalarni yozgan (yoki unga yozib berishgan): "Tursun Salimovning 7-sinf "Jahon tarixi" darsligida Mustaqil O'zbekiston haqida umuman yozilmagan". Hurmatli o'quv-

chi, agar 7-sinf "Jahon tarixi" darsligi dunyo mamlakatlarining o'rta asrlar tarixi (ilgari V-XVII asr o'rtalari)ga oid bo'lsa, qanday qilib, 1991-yil 31-avgustda mustaqillikka erishgan O'zbekiston Respublikasi haqida yozish mumkin. Ehtimol, bu sohada mutaxassis bo'lmagan kishi yuqoridagini tushunishi qiyindir. Lekin...

Maqola muallifi tilga olgan "Jahon xalqlari etnologiyasi" haqida so'z yuritsak. Men ushbu o'quv qo'llanmani nashr etish uchun Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2018-yil 14-iyundagi 531-buyrug'ini olganman. Uning amaldagi nashri vazirlik homiyligida 2020-yilning yozida nashr etildi. Shuning uchun agronomlar tayyorlaydigan oliy o'quv yurti dotsenti, psixologiya fanlari nomzodining ushbu amaldagi kitob bilan ancha vaqtdan buyon tanishishni mo'ljallab yurgani hamda kitobning 2019-yil oxirida nashr etilgani haqidagi gaplari, yumshoqroq aytganda, haqiqatdan yiroq. Qolaversa, bu kitobning maqola muallifi faoliyatiga qanday aloqasi borligi noma'lum. Shu sababli tanqid asosan imlo, toponimlar, yanada aniqroq aytadigan bo'lsak, lotin yozuvidagi matnga oid e'tirozlardan iborat.

"AQSH amerikaliklari" iborasi, mamlakatdagi tub aholi: hindular yoki afroamerikaliklarga nisbatan ishlatiladi. Men o'quv qo'llanmaga ilk bor "Kavkazorti xalqlari" o'rniga biza geografik nuqtayi nazardan olganda tog'ning old tomonidagi: gruzin, arman, ozarboyjonlarga nisbatan "Kavkazoldi xalqlari" iborasini kiritdim. Lekin nima bo'lganda ham, mendan maqola muallifining "ichagini uzgan" xato, kamchilik va nuqsonlar uchun mas'uliyat yuki olib tashlanmaydi. Shuning uchun darslik va qo'llanmalar yozmagan Mahmud Yo'ldoshev hamda boshqa kitobxonlarga shuni va'da beramanki, yaqinda tayyorlanayotgan 3-nashrda bu kamchiliklar bartaraf etiladi.

Shuni qayd etish joizki, kitob "Vneshinvestprom" orqali sotuvga emas, balki universitetlar talabalarini uchun kutubxonalariga tarqatilgan. Masalan, u O'zbekiston Milliy universiteti tarix fakulteti kutubxonasiga 2020-yil sentabrda kelib tushgan. Hurmatli Mahmud Yo'ldoshev kitobni kutgani va uning 2020-yilning boshida maqola muallifi qo'lga kelib tushgani unchalik tushunarli emas. Bu o'rinda ushbu kitob 2019-yil so'ngida O'zbekistonning eng yangi tarixi masalalari bo'yicha muvofiqlashtiruvchi-metodik markaz homiyligida 150 nusxada "Fan" nashriyotida chiqarilib, 2020-yil 8-yanvar kuni taqdimoti o'tkazilganini ham aytish joiz. Havaskor-etnolog muallifimiz maqolasida qo'yilgan sanalar aslida o'sha nashrga taalluqli.

Birinchisi nashrning haqqi, mening vaqtim va boshqa xarajatlarimni hisoblamaganda, 5 ta kitob, ikkinchi nashrda 25 dona qo'shimcha kitob bo'ldi. Balki Siz bunday ko'p vaqtni, shaxsiy mablag'ni sarflashni talab qiladigan ishlarni bajarmasdan to'g'ri qilarsiz. Ammo, afsuski, men Sizing toifangizdan emasman. Ustozim - O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi, tarix fanlari doktori, professor Goga Hidoyatovning suhbatini olgani borganimda bir dono gapni aytgan edi: "Bilasanmi, menga Moskva universiteti (ustoz o'sha yerda o'qigan) tarixni yozishni uqtirdi, Oksford universiteti (unda ilmiy stajirovkada bo'lgan) qanday yozishni o'rgatdi". Ustozning so'nggi asarlari "Somoniylar inqirozi", "Shayboniylar, o'zbeklar, O'zbekiston" va "Turk sivilizatsiyasi" ayrim sabablarga ko'ra keng kitobxonlar ommasiga yetib bormadi.

Yana bir ustozim - elshunos olim, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi, professor, falsafa fanlari doktori Iso Jabborov Milliy universitetda "Etnologiya" kafedrasiga asos solgan, o'ttizdan ortiq darslik, monografiya, o'quv qo'llanmalar muallifi. Ustoz 85 yoshida Moskvada Rossiya Federatsiyasi Fanlar akademiyasi Etnologiya va antropologiya instituti homiyligida "Qadimgi Xorazm" monografiyasini chop ettirdi. Men ushbu ustozlarim bilan faxrlanaman. Ularning ishini davom ettirayotganimga shukrona aytaman.

Xulosa qiladigan bo'lsak, tabiiyki, men Sizdan o'rnak olib internet yoki gazetalardagi maqolalar muallifi bo'lgandan ko'ra, umrimning qolgan qismini ham baholi qudrat yangi darsliklar, o'quv qo'llanmalar yozib, mashhur antropolog va etnologlar asarlarini o'zbek tiliga tarjima qilib, yoshlarimizni mamlakatimizning kelajagini qirishga munosib mutaxassis etib tayyorlashga xizmat qilish niyatidaman. Mening javob maktubimni o'qigan xolis mutaxassislar, ko'psonli shogirdlarimiz fikrimga qo'shiladilar degan umiddaman.

Tursun SALIMOV,
O'zbekiston Milliy universiteti Tarix fakulteti "Antropologiya va etnologiya" kafedrasida professori, tarix fanlari nomzodi

**"NAVOIY KON-METALLURGIYA KOMBINATI"
DAYLAT KORXONASI VA KOMBINAT
KASABA UYUSHMA QO'MITASI**

8 -mart — Xalqaro xotin-qizlar bayrami munosabati bilan samimiy qutlaymiz. Sizlarga mustahkam sog'liq, oilaviy xotirjamlik, ona-Vatanimizning ravnaqi yo'lidagi faoliyatingizda yangidan yangi muvaffaqiyatlar tilaymiz!

Saylov – 2021

Saylovchilar ro'yxati – saylovning muhim hujjati

Saylovchilar ro'yxatini tuzishning huquqiy asoslari

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga asosan 18 yoshga to'lgan fuqaro davlat hokimiyati vakillik organlariga saylash huquqiga ega bo'ladi.

Bugungi kunda saylovchilarning elektoral madaniyatini yuksaltirish dolzarb ahamiyatga ega. Saylovchining saylov huquqini amalga oshirishi uning saylov kampaniyasidagi elektoral madaniyatini ko'rsatadigan asosiy mezon hisoblanadi. Ko'pchilik hollarda saylovchining elektoral madaniyati uning u yoki bu siyosiy partiyaga xayrixohligi bilan belgilanadi, degan fikr ham uchraydi. Shu bilan birga saylovchining o'z xohish-irodasini ifoda etib davlat va jamiyat boshqaruviga o'z vakilini tanlashdagi ishtiroki uning elektoral madaniyati darajasini ko'rsatadi.

Shunday ekan, eng avvalo, saylov qonunchiligi haqida saylovchilarga ko'proq ma'lumot berish va ushbu qoidalarni amalga oshirishda saylovchining huquqlari va mas'ul xodimlarning majburiyatlarini o'rganishimiz zarur.

Keling, shu haqda so'z yuritir ekanmiz, saylovchilar ro'yxatini tuzish masalalariga kengroq to'xtalib o'tsak.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga asosan O'zbekiston Respublikasining fuqarolari davlat hokimiyati organlariga saylash va saylanish huquqiga egadirlar. Har bir saylovchi bir ovozga ega. Ovoz berish huquqi, o'z xohish-irodasini bildirish tengligi va erkinligi qonun bilan kafolatlanadi.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 21-moddasida ham "Har bir inson bevosita yoki erkin saylangan vakillar vositasi orqali o'z mamlakatini boshqarishda qatnashish huquqiga ega", deyilgan. Ushbu norma xalqaro umum e'tirof etilgan qoida ekanidan dalolatdir.

Saylovchining saylovda ishtirokini ta'minlash uchun hamda boshqa joyda ikkinchi marta ovoz berishining oldini olish maqsadida saylovchining ovoz berish joyini belgilash, xuddi shuningdek, bir joyda yashayotgan ko'plab saylovchilar ovoz berishini o'tkazishga qulaylik yaratish maqsadida saylovchilar ro'yxati tuziladi. Shuning uchun saylovchilar ro'yxati saylov kampaniyasi davridagi eng muhim va hal qiluvchi hujjatlardan biri hisoblanadi.

Saylovchilar ro'yxati tuzilishi — fuqarolarning umumiy, teng, to'g'ridan to'g'ri saylov huquqini — xalqaro saylov

standartlarini ro'yobga chiqarishda muhim ahamiyatga ega.

Saylovchilarning ro'yxatga olinishi ovoz berish huquqiga ega bo'lgan fuqaroning saylovda shaxsan o'zi ishtirok etishini ta'minlovchi hamda saylovchini ro'yxatga olish imkonini beradigan asosiy vosita hisoblanadi.

Buning uchun saylovchilar ro'yxatlarining tuzilishi va yangilanishi shaffoflik va aniqlik asosida amalga oshirilishi kerak. Bunda har bir ovoz berish huquqiga ega fuqaroning ro'yxatdan o'tkazilishi ta'minlanishi lozim.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi pakt"da qayd etilganidek, har bir davlat o'z hududida turgan va o'z yurisdiksiyasi ostida bo'lgan barcha shaxslarning huquqlarini hech bir ayirmachiliksiz, jumladan, irqi, tana rangi, jinsi, tili, dini, siyosiy yoki boshqa e'tiqodidan, milliy yoki ijtimoiy kelib chiqishi, mulkiy ahvoli, tug'ilishi yoki o'zga holatidan qat'i nazar, hurmat qilish va ta'minlash majburiyatini oladi. Paktida ishtirok etuvchi davlatlar erkak va ayollar uchun ushbu paktida nazarda tutilgan barcha fuqarolik va siyosiy huquqlardan bir xilda foydalanilishini ta'minlaydi.

Mamlakatimiz saylov qonunchiligiga ushbu qoida implementatsiya qilingan bo'lib, ushbu norma O'zbekiston Respublikasi Saylov kodeksining 4-moddasida aks ettirilganini ko'rishimiz mumkin. Unga ko'ra: "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qonunchilik palatasi deputatlari va mahalliy Kengashlar deputatlari saylovlari umumiydir. Saylov kuni o'n sakkiz yoshga to'lgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari saylash huquqiga egadir. Fuqarolar jinsi, irqiy va milliy mansubligi, tili, dinga munosabati, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyi, ma'lumoti, mashg'ulotining turi va xususiyatidan qat'i nazar, teng saylov huquqiga egadir".

Saylovchilar ro'yxatiga O'zbekiston Respublikasining barcha saylov huquqiga ega bo'lgan fuqarolari kiritiladi.

Saylovchilarni ro'yxatga olish jarayoni barcha huquqqa ega bo'lgan say-

lovchilarga imkoniyat yaratish uchun muhim va demokratiya "bir kishi, bitta ovoz, bitta qadriyat" asosiy prinsipini amalga oshirishga xizmat qiladigan tadbirdir.

Saylovchilar ro'yxati hammaga teng sharoit yaratilishini, aniq va keng qamrovli bo'lishini va uning jarayonlari barcha manfaatdor tomonlar uchun ochiq bo'lishini ta'minlash saylovni boshqarish organlarining eng muhim vazifasi hisoblanadi.

Ko'rib turganimizdek, saylovchilarni saylovchilar ro'yxatiga kiritishning huquqiy asoslariga konstitutsiyaviy qoidalar, saylovchilarni ro'yxatga olishni tartibga soluvchi saylov qonunchiligining qoidalari, saylovchilarni ro'yxatga olish bilan bevosita bog'liq qonunlar, fuqarolik holati to'g'risidagi qonunlar, boshqa tegishli qonunchilik, masalan, til to'g'risidagi qonunlar yoki fuqarolik to'g'risidagi qonunlar, qonun-qoidalarni amalga oshirish tartibini belgilaydigan ma'muriy qoidalar va normalar ham kiradi.

Saylovchilarni ro'yxatdan o'tkazish ovoz berish huquqiga ega bo'lganlar uchun saylovlarda ishtirok etishida tenglikni ta'minlashning muhim asosidir.

Sinchiklab nazar solsak, ro'yxatdan o'tgan saylovchilar sonidan kelib chiqqan holda, saylov okrugi soni va saylov uchastkalarining joylashuvi, saylov bulletinlari soni va chop etish uchun miqdori, ular bilan saylov uchastkalarini ta'minlash hamda saylovchilarning ovoz berishda ishtirok etishini baholash kabi muhim qarorlar qabul qilinadi.

Har bir saylovchi faqat bitta saylovchilar ro'yxatiga kiritilishi mumkin. Saylovchining ikkinchi saylovchilar ro'yxatiga kiritilishi saylovda tenglik prinsipining buzilishiga sabab bo'ladi.

Ushbu holatning saylov uchastkasida bor-yo'qligi birinchi navbatda okrug va uchastka saylov komissiyasi a'zolari tomonidan, shuningdek, kuzatuvchilar tomonidan saylov jarayonida sinchiklab o'rganiladi.

Saylov kuzatuvchilarining saylovchilar ro'yxatini baholashda e'tiborga olishlari lozim bo'lgan ushbu ro'yxatning aniqligini belgilovchi bir qancha jihatlar mavjud:

— har bir ma'lumotlar to'plami ovoz berish huquqiga ega bo'lgan bir kishi bilan bog'langan bo'lishi kerak;

— ma'lumotlar fuqarolik holati yoki yashash joyidagi so'nggi o'zgartishlarni, shuningdek, inson hayotidagi boshqa voqealarni aks ettiruvchi yangi ma'lumotlardan iborat bo'lishi kerak;

— ro'yxat to'liq bo'lishi lozim, shu jumladan, ovoz berish huquqiga ega barcha shaxslar hisobga olingan bo'lishi kerak;

— ma'lumotlar imlo yoki boshqa xatolarni o'z ichiga olmasligi zarur.

Saylovchilar ro'yxatiga har bir saylovchining familiyasi, ismi, otasining ismi, tug'ilgan sanasi va yashash joyi manzili kiritiladi. Saylovchilar ro'yxatiga ma'lumotlar aniq, tushunarli, sanalar va joy manzillari to'g'ri kiritilishi shart.

Saylovchilar ro'yxatini tuzish bo'yicha xalqaro tajriba

Saylovchilar ro'yxatini tuzishda xalqaro tajribadan nimalarni o'rganish mumkin?

Saylovchilar ro'yxatida saylov o'tkaziladigan yil va saylov kuni 18 yoshga to'lgan saylovchilarning tug'ilgan yili, oyi va kuni ko'rsatilgan bo'lishi kerak. Mazkur holat saylovda "bir saylovchi — bir ovoz" tamoyilini amalga oshirishda muhim hisoblanadi.

Fuqarolarning saylash huquqi (faol saylov huquqi)ga ega bo'lishi uchun belgilangan yosh chegarasi turli mamlakatlarda turlicha. Masalan, Braziliya, Kuba, Nikaragua, Eron davlatlarida fuqarolar 16 yoshdan, Indoneziyada 17 yoshdan saylash huquqiga ega bo'lsa, ayrim mamlakatlarda bunday huquqni olishga bo'lgan chegara yoshi ancha yuqori belgilangan.

Malayziya, Marokash, Boliviya fuqarolar 21 yoshga to'lganidan keyingina saylash huquqiga ega bo'lishadi. Buyuk Britaniya, Fransiya, Ispaniya, Germaniya, Chexiya, Rossiya, Xitoy, Ukraina, Belarus va boshqa ko'pchilik davlatlarda ham bizning mamlakatimizdagi singari saylov kunigacha yoki saylov kuni 18 yoshga to'lgan fuqarolar saylash huquqiga ega.

Italiyada parlament quyi palatasi deputatligiga, mahalliy hokimiyat vakillik organlariga deputatlarini saylash uchun fuqaro 18 yoshga, Senatga saylovlarda ishtirok etish uchun esa 25 yoshga to'lgan bo'lishi talab etiladi.

Jahon amaliyotida saylovchilarni ro'yxatlarga kiritishning turli shakllari qo'llaniladi. Xalqaro tajribaga ko'ra qonunga bog'liq ravishda saylovchilarni ro'yxatga olish jarayoni faol va nafaol bo'lishi mumkin.

Faol tizimda — saylovchilar saylovchi sifatida ro'yxatga olinish uchun ariza bilan murojaat qilishi yoki boshqa faol harakat qilishi kerak. Nafaol tizimli mamlakatlarda — fuqarolar o'z nomidan qandaydir bir choralar ko'rishi shart emas, saylovchilar ro'yxati esa mahalliy hokimiyat organlari olib boradigan aholi ro'yxati asosida tuziladi.

Ba'zi davlatlarda ovoz berish uchun saylovchilar o'zlarini tasdiqlovchi hujjati — elektron saylovchilar kartasini (masalan, Albaniya, Latviya) taqdim etishlari shart. Buni olish ayrim davlatlarda bepul (Latviya) yoki pullik (masalan, Albaniya, uni olish uchun 9 yevro to'lanishi shart) amalga oshiriladi.

Ba'zi davlatlarda saylovchilarni nafaol (standart) va faol (qo'shimcha) ro'yxatga olish usullari ko'zda tutilgan, bunda faol (qo'shimcha) ro'yxatga olish usuli saylovchilarning muayyan toifalariga nisbatan qo'llaniladi (masalan, Bolgariya, Vengriya).

Bahodirjon YUNUSOV,
O'zbekiston Respublikasi
Markaziy saylov komissiyasi a'zosi

(Davomi keyingi sonda.)

"Ma'rifat" repetitori

Majburiy fanlar asosida tuzilgan, mavzulashtirilgan testlarning 21-varianti

ONA TILI

(7-sinf darsligi doirasidagi testlar)

- 1. Uncha-muncha olmoshining tuzilishiga ko'ra turi qaysi qatorda to'g'ri izohlangan?
A) takroriy olmosh B) juft olmosh
C) qo'shma olmosh D) juft olmosh
2. Qaysi gapda olmosh gap o'rnida kelgan?
A) Karim gullarni uza boshladi. Bu bog'bonga yoqmadi.
B) Amir Temur markazlashgan davlatga asos soldi. U Samarqandni poytaxtga aylantirgan.
C) Ilm iymonni ham yorituvchi nur. Bu yodingizdan chiqmasin.
D) Gullarning ko'pi pushti rangda. Shu rang menga ham yoqadi.
3. Ko'makchi qaysi birlikdan keyin kelmaydi?
A) ot B) harakat nomi
C) ravishdosh D) sifatdosh
4. "Matnning mazmuniy yaxlitligini ta'minlashda ayrim ... yoki ... asosiy o'rinni egallaydi. Matnning mohiyatini belgilashda ular tayanch birliklar hisoblanadi. Matn mazmunini qayta bayon qilishda shu birliklar asos bo'ladi".
Nazariy matndagi nuqtalar o'rniga mos atamalarini qo'ying.
A) gaplar/urg'u B) so'zlar/gaplar
C) tovushlar/qo'shimchalar D) urg'u/ohang
5. Qaysi gapda o'zlik olmoshi shaxsga ishora qilgan?
A) O'zi bukur, Tishi o'tkir, Dehqonga o'rtoq.
B) Baxtsizliging sirini boshqalardan emas, o'zingdan izla.
C) O'zi dumaloq, Qor kabi oq.
D) Ko'rماغaysiz o'zini, Eshitasiz so'zini.
6. Javoblarni o'zaro to'g'ri moslashtiring.
1) bu, mana shu, manavi, anovi; 2) hamma, har qanday, har qaysi, ba'zi; 3) kimdir, nimadir, allakim; 4) hech kim, hech narsa, hech qaysi; 5) men, sen, u; biz, siz (sizlar), ular; 6) kim? nima? qayer?; 7) o'z.
a) gumon olmoshlari; b) bo'lishsizlik olmoshlari; d) so'roq olmoshlari; e) ko'rsatish olmoshlari; f) kishilik olmoshlari; g) o'zlik olmoshi; h) belgilash olmoshlari.
A) 1-h, 2-e, 3-a, 4-b, 5-f, 6-g, 7-d
B) 1-e, 2-h, 3-h, 4-b, 5-f, 6-a, 7-g
C) 1-h, 2-e, 3-a, 4-b, 5-f, 6-d, 7-g
D) 1-e, 2-h, 3-a, 4-b, 5-f, 6-d, 7-g
7. Manman so'zi qaysi qatorda tog'ri izohlangan?
A) yasama sifat B) takroriy olmosh
C) ibora D) shaxs oti
8. -siz shakli qaysi qatorda bog'lama vazifasida kelgan?
A) Siz bizning yo'lboshchimiz.
B) Do'stsiz boshim, tuzsiz oshim.
C) Onajon, mening eng mehribon kishimsiz.
D) Bu to'dadagilarning ko'pi aqlsiz.
9. "Maktab sari" birikuvida urg'u qaysi o'ringa qo'yiladi?
A) sari so'zining oxirgi bo'g'iniga
B) maktab so'zining birinchi bo'g'iniga
C) sari so'zining birinchi bo'g'iniga
D) maktab so'zining oxirgi bo'g'iniga
10. Qaysi javobda ergashtiruvchi bo'glovchi qo'llangan?
A) Avvalo shuki, kovush tikishga na charm bor, na sirach, na mix, na lok.
B) Hunar o'rgan, chunki hunarda ko'p sir.
C) O'ktam tolga suyanib, dam cholga, dam tegirmonga qarab indamay turaverdi.
D) Hammasini tinglardim, ammo O'xshashini topmasdim aslo.
11. a) gurs-gurs; b) taq-tuq.
Ushbu taqild so'zlarning tuzilishiga ko'ra turi qaysi javobda to'g'ri izohlangan?

- A) a-takror; b-juft B) ikkalasi ham takror
C) a-juft; b-takror D) ikkalasi ham juft
12. Albatta, shaksiz modal so'zlarning ma'no tur-lari qaysi qatorda tog'ri izohlangan?
A) fikring tartibi B) tasdiq
C) ishonch D) fikring dalillanishi
13. "So'z yoki gaplarga so'roq, ta'kid, ayirish-chegaralash, gumon, o'xshatish, inkor kabi ma'nolarni yuklovchi so'z va qo'shimchalar".
Ushbu ta'rifga mos atama qaysi qatorda to'g'ri berilgan?
A) bog'lovchi B) ko'makchi
C) olmosh D) yuklama
14. Quyidagi so'zlarning bugungi kundagi muqobilini topib o'zaro to'g'ri moslashtiring.
1) muarrix; 2) handasa; 3) shuaro; 4) mutarjim.
a) tarjimon; b) shoirlar; d) geometriya; e) tarixchi.
A) 1-a, 2-d, 3-b, 4-e B) 1-c, 2-d, 3-b, 4-a
C) 1-b, 2-d, 3-a, 4-e D) 1-e, 2-b, 3-d, 4-a
15. Idish nuqsонlidir, gar bo'lsa qadoq. Aslo ayb bo'lmas qo'ldagi qadoq. Ilmga bag'ishlab o'tkaz har onni, Aqling botmon bo'lsin, vazning bir qadoq.(A. Shukurov)
Ushbu she'riy parchadagi ostiga chizilgan so'zlar qaysi javobda to'g'ri izohlangan?
A) bir-biriga nisbatan shakldosh
B) bir-biriga nisbatan ko'p ma'noli
C) 1-qatoridagi so'z 2-4-qatoridagi so'zga nisbatan ko'p ma'noli
D) bir so'zning turli ma'nolari

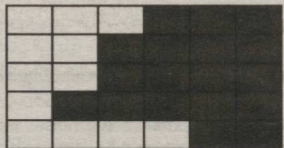
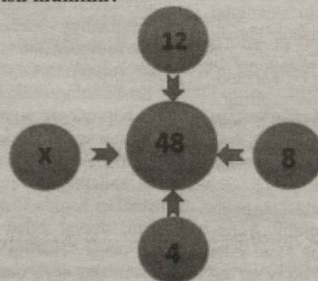
UYGA VAZIFA: Keyingi sonda 8-sinf "Ona tili" darsligidagi 3-38-betlarda berilgan mavzular asosida tuzilgan test topshiriqlari beriladi. Mazkur mavzularni qunt bilan o'qing va bilimingizni mustahkamlang.
G'anisheR HAQNAZAROV, Xatirchi tumanidagi 1-maktab o'qituvchisi

MATEMATIKA

("Takorrlash testlari")

6-8-sinf materiallari bo'yicha

- 16. (4-4 | 3-6 | 8 | / 4- | 3-8 | -7 | ni hisoblang.
A) 2 B) 1 C) 3 D) 4 E) 2,5
17. m=0,22(23), n=0,2(223), l=0,222(3) sonlarni o'sish tartibida yozing.
A) n < m < l B) l < m < n
C) m < n < l D) m < l < n
18. Quyidagi sxemada x o'rniga qanday son qo'yish mumkin?
A) 12 B) 6 C) 8 D) 10
19. (-(-5^1/2)) soniga qarama-qarshi sonni toping.
A) 5,5 B) -5/2 C) 2/11 D) -2/11
20. Talabaniy stipendiyasi 400000 so'm. Agar uning stipendiyasi 25% ortsa, u qancha stipendiya oladi?
A) 425000 so'm B) 500000 so'm
C) 600000 so'm D) 700000 so'm
21. Agar 10 dirham pul 6 oyda 3 dirham foyda keltirsa, 25 dirham pul 4 oyda necha dirham foyda keltiradi?
A) 9 B) 15 C) 5 D) 10
22. Ekilgan 500 ta urug'dan 10% unib chiqmadi. Qancha urug' unib chiqqan?
A) 430 B) 460 C) 450 D) 470
23. Matematika fani o'qituvchisining oyligi 3000000 so'm, agar shu oylikdan 12% daromad solig'i olinsa o'qituvchiga qancha oylik qoladi?
A) 2660000 B) 2880000 C) 2640000 D) 2600000
24. Quyida berilgan shaklning necha foizi bo'yalmagan?
A) 50% B) 40% C) 30% D) 45%
25. 2 soat 10 minut 30 sekund necha sekund?
A) 7830 sekund B) 8730 sekund
C) 8500 sekund D) 7600 sekund
26. x ning qanday natural qiymatlarida quyidagi qo'sh tengsizlik o'rinli bo'ladi: 97,7 < x < 101?
A) x=99, 100, 101 B) x=98, 99, 100, 101
C) x=98, 99, 100 D) x=99, 100
27. Hisoblang: 2021 + (1-1/13)^2 (1-2/13) (1-3/13) ... (1-36/13)
A) 2021 B) 2 C) 16 1/13 D) 0
28. [-4,7] + [4,6] ning qiymati nimaga teng? ([a] - a ning butun qismi)
A) 0 B) 1 C) -1 D) 2
29. a va b raqamlar va A natural son uchun a5b = A bo'lsa, a9b ni A orqali ifodalang.
A) A + 100 B) A + 40
C) A + 400 D) A + 4
30. 456...79808182 necha xonali son?
A) 81 B) 153
C) 90 D) 152
UYGA VAZIFA: Keyingi sonda "Hisoblash qoidalari (amallar bajarish, arifmetik kvadrat ildiz, miqdorning taqribiy qiymati, sonlarni yaxlitlash, absolut va nisbiy xatolik, sonning moduli, standart shakli)" mavzusiga oid testlar beriladi, bunda testlar 6-8-sinf materiallari bo'yicha tuziladi.
Hamza XUDOYBERDIYEV, G'ijduvon tumanidagi 32-maktabning matematika fani o'qituvchisi

O'ZBEKISTON TARIXI (9-sinf "O'zbekiston tarixi")

- 31. Qaysi Xiva xoni davrida "qoraqalpoq ulusi" shakllantirildi?
A) Olohqulixon
B) Muhammad Rahimxon I
C) Asfandiyorxon
D) Muhammad Aminxon
32. Quyidagi qaysi javobda jadidchilikning asosiy g'oya va maqsadlari berilgan?
1. Turkistonni o'rta asrchiilik, feodal qoloqlik, xuroftlardan ozod qilish.
2. "Uslu qadim"ni inkor etgan holda o'lkani, xalqni, millatni taraqqiyot yo'liga olib chiqish.
3. Milliy davlat bunyod etish.
4. Konstitutsion, parlament idora usulidagi ozod va farovon jamiyat qurish.

“Ma'rifat” repetitori

Majburiy fanlar asosida tuzilgan, mavzulashtirilgan testlarning 21-varianti

5. Turkiy tillarga davlat tili maqomini berish.
6. Milliy pul birligi va milliy qo'shin tuzish.
A) 1, 2, 3, 4 B) 1, 2, 3, 4, 5, 6
C) 1, 2, 3, 4, 5 D) 1, 3, 4, 5, 6
33. Turkiston Muxtoriyatining markazi qaysi shahar hisoblangan?
A) Toshkent B) Buxoro
C) Samarqand D) Qo'qon
34. Mirkomil Mirmo'minboyev, bu – ...
A) andijonlik taraqqiyparvar sarmoyador bo'lib, yoshlarning chet ellarda o'qishi uchun mablag' ajratgan
B) samarqandlik ma'rifatparvar bo'lib, “Tarbiyaviy atfol” jamiyatining a'zosi bo'lgan
C) toshkentlik jadid bo'lib, huquqshunoslik sohasi bo'yicha Rossiyada ta'lim olib qaytgan edi
D) toshkentlik ma'rifatparvar bo'lib, Beshyog'ochda birinchi jadid maktabini ochgan edi

35. 1911-yilda O'rta Osiyoda yangi usuldagi maktablar soni ... ga, undagi o'quvchilarning soni ... ga yetdi.
A) 63 ta/4106 ta B) 24 ta/1740 ta
C) 83 ta/2430 ta

36. XX asr boshlariga kelib qoraqalpoq demokratik an'analarning yangi avlod vakillarini aniqlang.
1) Jiyen Jirov; 2) Qulimbet; 3) Umar;
4) Sariboy; 5) Saidazimboy; 6) Bekmurot;
7) Sodiq; 8) Qulmurot.
A) 1, 2, 4, 7 B) 2, 3, 4, 7, 8
C) 2, 3, 5, 6, 8 D) 1, 3, 4, 5, 6, 8

37. Ismoil G'aspirali nechanchi yilda Toshkent, Samarqand va Buxoroga tashrif buyuradi?
A) 1884-yil B) 1888-yil C) 1893-yil
D) 1910-yil

38. Xiva xonligida bosh vazir Islomxo'ja boshchiligidagi jadidchilik oqimining maqsadi nima bo'lgan?
A) yangi usul maktablarini tashkil qilish, yoshlarni chet ellarga o'qishga yuborish
B) xon hokimiyatini ag'darib, demokratik tuzumni tashkil etish
C) yangilik va islohotlarni xushlamaydigan qadimchilar oqimini tag-tomiri bilan yo'qotish
D) xon hokimiyatini saqlab qolgan holda islohotlar o'tkazish

39. Turkiston jadidlari, ziyolilarning fikricha, xalqni ozodlikka eltuvchi yo'l nima bo'lgan?
A) xon hokimiyati, monarxiyani ag'darish
B) hukmdorlarning hokimiyati cheklanishi, xalqning boshqaruvda ishtirok etishi
C) barcha tabaqalarning bir paytda, bir joyda birlashib, mustamlakachilarga zarba berishi
D) aholining bilimini, ma'rifatini uyg'otish

40. “O'rta Osiyo jadidlarining otasi” deya nom olgan ma'rifatparvarni belgilang.
A) Munavvarqori
B) I. G'aspirali
C) M. Behbudiy
D) A. Avloniy

41. “Tarbiyaviy atfol” jamiyati qaysi shaharda tashkil etilgan?
A) Toshkent
B) Andijon
C) Buxoro
D) Samarqand

42. Jadid ma'rifatparvarlaridan qaysi biri imom-xatib, qozi, keyin muftiy lavozimlarida faoliyat ko'rsatgan?
A) Abdulla Avloniy B) Fitrat C) Mahmudxo'ja Behbudiy
D) Asadullaxo'ja o'g'li Ubaydullaxo'ja

43. Jadidlar xotin-qizlar ta'limi masalasida qanday fikrda bo'lgan?
1) alohida ayollar maktabini tashkil qilish;
2) islom istagan ayolning ma'rifatli bo'lishiga to'sqinlik qilmaydi, deb hisoblagan;
3) jadidlar o'g'il va qiz bolalarni birga o'qitishni yoqladilar;
4) jadidlar qizlar uchun faqat diniy bilimlar o'rgatishini yoqlab chiqdilar.
A) 1, 4 B) 2, 3 C) 1, 2, 3 D) 1, 3, 4

44. Bir yilda tavallud topgan jadid allomalarini aniqlang.
A) Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulhamid Cho'ipon
B) Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Avloniy
C) Munavvarqori, Abdulla Avloniy
D) Boboovun Salimov, Polvonniyoz Hoji Yusupov

45. 1858-1859-yillarda Xiva xoniga qarshi qoraqalpoq urug'lari qo'zg'olon ko'targan bo'lib, bu qo'zg'olon kim tomonidan bostirilgan edi?
A) turkman jangovar kuchlari boshlig'i Otamurodixon
B) qozoq urug'i boshliqlaridan biri Zarliq
C) Xiva harbiylaridan biri Muhammadniyoz
D) jounqur qabilasi sardori Rizoqul

Jalol BOLTAYEV,
Urganch davlat universiteti talabasi, repetitor

21-VARIANT TESTLARINING JAVOBLARI

ONA TILI														
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
A	C	C	B	B	D	A	C	D	B	B	C	D	B	A
MATEMATIKA														
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
A	A	B	A	B	C	C	C	B	A	C	A	C	B	D
O'ZBEKISTON TARIXI														
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45
B	B	D	A	A	B	C	D	D	C	C	C	B	C	A

Tajriba

Kitob o'qishgami yo uqishga?

 Olovning bo'sundirilishi, nonning ixtiro qilinishi, kamon va g'ildirakning yaratilishi insoniyat rivojlanishida o'ta muhim rol o'ynagan. Kitobning o'рни esa ulardan kam emas. Kitob o'qigan kishining dunyoqarashi va ilmi yana qancha yangiliklar yaratishga qodir. Men o'quvchilarimni ko'proq badiiy asar mutolaa qilishga undayman.

Ba'zida qiziqroq asarlardan parchalarni o'z zim o'qib beraman, toki o'quvchida motivatsiya uyg'onsin. Kitob har bir o'quvchiga vatanparvarlikni, oilani sevishni o'rgatadi. Masalan, O'tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asarida ona-bola suhbatlari jarayonida ona o'z o'g'liga inson, avvalo, o'z yaqinlari, aka-ukalarini, o'zi suv ichayotgan ariqni, yashayotgan shahri — Toshkentni, ayniqsa, Do'mbirobodni yaxshi ko'rishi kerakligini uqtiradi. Bu sobiq tuzum vaqtida adibning xalqqa murojaati, asl vatan uzoqda emas, yonimizda, u bizning uyimiz, bosib turgan yerimiz, mahallamiz ekanligini onalarning ertaklari, rivoyatlari orqali singdirib borilganligini ko'rsatish bo'lgan. “O'tkan kunlar” asarida bayon etilganidek, Marg'ildondagi Otabek kelib joylashgan karvonsaroy ta'rifida ham vatanparvarlik bor: “...darbozasi sharqi-janubiya qaratib qurilgan bu dong'dor saroyi Toshkent, Samarqand va Buxoro savdogarlari egallaganlar, saroydagi bir-ikki hujrani istisno qilish bilan boshqalari musofirlar ila to'la”. Asami o'qish bilan birga o'zbek millatining imorat qurishdagi me'moriy uslublari ko'rsatilgani, uylar ko'p hollarda quyosh harakatlanishini hisobga olgan holda sharq va janubga qaratib qurilgani e'tirof etilganini uqish kerak. Mazmun shuki, Otabek davlat

tepasida xalq manfaatini ko'zlaydigan odamlar turishini orzu qiladi. Bu adibning uyqudagi millatni istiqloqla, ozodlikka chaqirishi, o'z yurtini rivojlangan davlatlar qatorida ko'rish orzusi edi.

Darslarda o'quvchilarni kitobga qiziqtirish uchun turli metodlardan hamda rag'bat usullaridan foydalanaman. Olaylik, mashg'ulot davomida “Do'stlik” o'yini tashkil etib, o'g'il-qizlarni ma'naviy birlashtirishga urinaman. O'yinda o'quvchilar erkin mulqot shaklida o'tirishadi. Ulardan biri yaqinda o'qigan asaridan parcha aytadi. Bu asar nomini to'g'ri topgan o'quvchi savol bergan sinfdoshining yoniga borib o'tiradi. Navbat keyingi o'quvchiga beriladi. Shu tarzda ular just bo'lib, o'zlari o'qigan kitob bo'yicha bahslashishadi. Rag'bat uchun ularga sinf kutubxonasidan kitob sovg'a qilinadi. Shu tariqa do'stlik g'alaba qozonuvchi musobaqada o'g'il-qizlar mutolaa zavqini tuyishadi.

Kitob o'qish, kitobxonlik, kitob targ'iboti ko'pchilik uchun qandaydir oddiy tadbir o'tkazishga aylanib qolayotgan hozirgi davrda o'quvchilar kitobni tom ma'noda sevib qolishi uchun o'qituvchi ko'magi zarur.

Zarifa ABDURAHMONOVA,
Namangan shahridagi
33-maktab o'qituvchisi

E'ZUZ

Olovqalb olim

Pedagogik ta'lim rivojiga munosib hissa qo'shgan ustoz olimlar faoliyati haqidagi ma'lumotlarni, afsuski, ko'pchilik yaxshi bilmaydi. Ularga ta'lim-tarbiya berishda esa ilmiy pedagogik tamaddunga tayaniladi.

Forishning Garasha qishlog'idan yetishib chiqqan pedagogika fanlari doktori, professor O'tkir Tolipov ham ana shu ilmiy pedagogik tamaddunning munosib vakillaridan. O'sha tuproqda tug'ilgan iste'dodli ijodkor, rahmatli Sa'dulla Hakim u haqida "O'tkir — ko'ngli to'g'ri, ochiq tabiatli yigit. Ba'zilar uning bu fe'lini oliy ta'limni Kiyevda olganligi bilan izohlashadi, ya'nikim yevropacha tabiatni o'sha yerda orttirgan. Bo'lsa bordir. Menimcha, to'g'riso'zlik, ba'zan mulohaza qilib ham o'tirmay, ko'nglida borini aytib qo'ya qolish uning qonida bor. Bobosidan, otasidan o'tgan...", deb yozgan edi. Asli pedagogik mahorat va ilmga fidoyilik ham unga ota-bobolaridan meros fazilat.

Olimning muhim xususiyatlaridan biri uning tinim bilmay o'z ustida ishlashi, yangilikka o'chligi, izlanishi, ilm yo'lida qalbining otash kabi yonishi va boshqalarni ham yondira bilishidir.

Bir donishmanddan so'rab:

— Tabarruk yoshga kirgan ko'rinasiz. Necha yoshdasiz?

— Necha yoshga kirganimni mendan ko'ra yor-u do'stlarim, qarindosh, qo'shnilar va

shogirdlarim yaxshiroq bilishadi, — debdi u.

— Nima uchun?

— Chunki ularga manfaatim tegmay o'tgan kunni umrim sanog'iga kirita olmayman, — deb javob beribdi donishmand.

Haqiqatan, inson umri yillar bilan emas, el-yurt manfaati yo'lida bajarilgan ishlar bilan o'lchanadi. Albatta, ilm-ma'rifat va ziyo taratish yo'lida sarflangan yillarning salmog'i katta, erishilgan natijalar ham faxrlansa arziguulik...

O'tkir Tolipov "pedagogik texnologiyalar" ilmiy maktabi asoschisi, mehnat ta'limi, ilg'or ta'lim texnologiyalari yo'nalishlariga munosib hissa qo'shgan inson, O'zbekiston pedagogika fanini pedagogik atamalar lug'ati, pedagogik texnologiyalar bilan boyitgan zahmatkash olim, MDH mamlakatlarining Moskva, Sankt-Peterburg, Qozon, Kiyev, Minsk, Astana, Almati kabi shaharlarida muntazam o'tkazilgan an'anaviy xalqaro pedagogik anjumanlar tashkiliy qo'mitasi a'zosi, O'zbekiston OAK e'tirof etgan "Pedagogika" jurnali bosh muharrir o'rinbosaridir. Olimning pedagogika fani dolzarb muammolariga bag'ishlangan 300 ga yaqin ilmiy maqolalaridan 40 dan or-

tig'i xorijiy mamlakatlarning nufuzli ilmiy jumallarida chop etilgan.

O. Tolipov 30 yoshida sobiq ittifoq Pedagogika fanlar akademiyasi huzurida jahonga taniqli olim, akademik V.P. Bepalko ilmiy rahbarligida didaktikaning o'tkir muammolariga bag'ishlangan nomzodlik dissertatsiyasini muvaffaqiyat bilan aspirantura muddatidan oldin himoya qilgan umidli va salohiyatli yoshlardan edi. Ustozlar ishonchini oqlab, oradan ko'p o'tmay, fan doktori ilmiy darajasiga erishdi. "Oliy pedagogik ta'lim tizimida umummehnat va kasbiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari" mavzusida doktorlik dissertatsiyasini yoqladi. Olovqalb olim ta'limning eng qaynoq nuqtalarida jo'shqin ilmiy-pedagogik faoliyat olib bordi. Jizzax davlat pedagogika instituti, O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetidek nufuzli ta'lim-tarbiya va ilm maskanlarida pedagog kadrlar tayyorlash, yosh olim-

larni yetishtirish kabi ishlarga rahbarlik qildi, ilmiy-ijodiy ishlarga bosh-qosh bo'ldi. Yuzlab shogirdlarning mehribon va talabchan ustoziga aylandi.

Ustozlik mas'uliyati og'ir... U shogirdlariga to'g'ri yo'l-yo'riq ko'rsatishi, bo'lajak kasbining sirlarini o'rganishga kirishgan yosh qorako'zlarga zarur kasbiy bilimlarni singdirishi, salohiyatli yoshlarni ilmiy-pedagogik yo'naltirish, yozgan ishlarini o'qib, zarur maslahatlar berishi, kerak bo'lsa, birgalashib tajriba-sinov ishlarida ishtirok etishi, ilmiy gipoteza va yaratilgan ilmiy yangilikning qanchalik to'g'ri ekaniga ishonch hosil qilganidagina shogirdiga oq fотиha berishi zarur. O'tkir aka ana shunday ustoz bo'la oldi. 2006-yili professor ilmiy unvoniga sazovor bo'ldi. Bugungi kunda O'zbekiston ta'lim-tarbiyasini rivojlantirishga munosib hissa qo'shib kelayotgan taniqli pedagog olim va jamoat arboblari: Sh.Sharipov, K.O'rolov, I.Islomov, P.Xolmatovlar O'tkir Tolipovning shogirdlari hisoblanadi.

Ustoz oxirgi yillarda Nizo-

miy nomidagi TDPU "Texnologik ta'lim" kafedrasida hamda "Pedagogika" jurnalini boshqarib kelmoqda. Qolaversa, Oliy attestatsiya komissiyasining doktorlik va nomzodlik dissertatsiyalari himoya kengashida rasmiy va norasmiy opponent sifatida faol ish olib bormoqda.

Pedagoglarning aksariyati O'zbekiston ta'lim-tarbiya amaliyotiga yangilik sifatida kirib kelgan ta'lim texnologiyalarini O'tkir Tolipovning "Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot", "Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari" (M.Usmonboyeva bilan hammualliflikda), "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat" risolalaridan o'qib-o'rganib, tajriba orttirib kelmoqda. Bunday salohiyatli shogirdlar yetishtirgan, qadri baland kitoblar yaratgan olimlarning ham el ichida hurmat-izzati yuksak bo'lishi tabiiy. O. Tolipov Xalq ta'limi a'lochisi va 2007-yildan Xalqaro pedagogik ta'lim fanlar akademiyasining akademigidek yuksak nomga erishdi.

Professor hammuallifligida yaratilgan qator o'quv adabiyotlari respublika ko'rik-tanlovlari faxrli o'rinlarga sazovor bo'ldi, jumladan, 2000-yilda "Issiqlik texnikasi" darsligi "Yilning eng yaxshi o'quv adabiyoti" respublika tanlovida faxrli o'rinni egalladi, "Mehnat ta'limi" darsligi ham mazkur tanlov sovrindori bo'ldi.

Jonkuyar murabbiy, mehribon va kamtarin ustoz, pedagogika fanlari doktori, professor O'tkir Tolipovni qutlug' 60 yoshi bilan muborakbod etamiz.

Qarshixon XOLXO'JA o'g'li,
tibbiyot fanlari nomzodi,
dotsent

Oramizdagi yoshlar

Ustozlik va yaxshilik

O'quv jarayonlari oxirlashib qolgan chog'lar serg'ayrat muallima hafta so'ngida o'quvchilarga tabiat darsidan ekskursiya borligi va kelgusi darsda sayohat uyushtirish rejasini aytdi. O'quvchilar juda quvonishdi. Sayohat kuni yigit-qizlar bir-biri bilan kelishib, turli yeguliklar, shirinliklar-u ichimliklar bilan to'ldirilgan sumkalar osib yo'lga o'tlanishdi. O'quvchilari orasida kimdir yo'qligini darrov payqagan muallima bolalardan so'radi.

Har doimgiday bijildiq Nafisa javob berdi:

— Malika hech narsa olib kelmagani uchun sinfda qoldi.

Mehridaryo ustoz gap nimadaligini tushundi. Axir Malikaning onasi yo'q, o'gay ona qo'lida qolgan, boyaqash. U bolalarga darrov kelaman deya, tinchlik saqlashini tayinlab, maktab yonidagi do'konga ketdi. Har xil yeguliklar va suv xarid qildi, xaltachaga solib to'g'ri sinfga bordi. Malika yolg'iz, ko'zlari qizargan, boshlari egik holda o'tirardi.

— Malika, qizim, senga aytishni unu-

tibman, dadang mana bularni tashlab keltgandi, — deya xaltachani unga tutqazdi.

— Rostan ham dadam keldimi? Nahotki? — deya yig'lab yubordi. Muallima uni bag'riga bosib cho'ntagidan oppoq ro'molchasini olib uning yoshlarini ardi va qo'lidan tutib bolalar safiga qo'shdi. Malika juda baxtiyor edi.

Yillar o'tib, Xadicha opa nafaqaga chiqdi. Doim shogirdlarining yutug'idan quvonib, tashvishlaridan kuyunib yashaydi. O'qituvchi uchun qadrlash, e'zozlash, hurmatlash kabi hislarni tuyub yashash katta baxt, menimcha. Har

bayramda Xadicha opaning uylari to'ldi, qalbi baxtdan quvonadi. Axir necha yillar o'tsada shogirdlari uni yo'qlab tabriklashga oshiqadi.

Har galgidek o'sha kuni ham Xadicha opani yo'qlovchilar ko'p bo'ldi. Eshik taqillagach, "Qaysi qadrdonim kelgan bo'lsa" degan xayol bilan eshikni ochdi. Ostonada kiyimi o'ziga yarashgan, salobatli ayol turardi. Qo'lida bir quchoq gul bilan jilmayib, "men keldim, ustoz" dedi.

Bir paytlar Xadicha opa uning bola ko'nglini ko'targan, onaday mehribonlik qilgan kichik Malika edi. Endi u ustoz kabi yaxshilik va ziyo ulashuvchi ziyolilardan.

Ustozini qattiq bag'riga bosganча, "Onajon, bayramingiz bilan tabriklayman" dedi. Uning ko'zlariga qarab "O'sha kuni dadam kelmagan edi, buni bilardim" degisi kelar, qalbidagi borini to'kib solgisi kelardi, ammo o'pkasi to'lib yig'lashdan beri bo'lib ustozning bag'riga yuzlarini yashirdi. Shogirdidan "ona" degan

so'zni eshitib ko'ngli tog'day ko'tarildi, yuzlarini shukronalik ko'zyoshlari yuvdi. Malika cho'ntagidan oppoq ro'molchasini chiqarib, nuroniy chehrani mehr bilan artib qo'ydi.

Yaxshilik eng go'zal fazilatlardan biri. Inson umri davomida qilgan ezgu amallari, xayrli ishlari va yaxshiliklari bilan yodga olinadi. Maktab davrlarini ko'pchiligimiz yaxshi eslaymiz. O'qituvchimizning mehr bilan bergan saboqlari, boshimizni silab ezgulikka chorlagani, va albatta, qilgan yaxshiliklarini hech ham unutmaymiz. Hikoyadagi insonlar mening hayotimga ham aloqador. Chunki o'sha jonkuyar, yaxshilikparvar, munis muallimning qiziman. Va bundan cheksiz quvonaman. Ziyolilar oilasida tug'ilganim, kasbiy faoliyatim davomida mana shunday maslahatgo'yim borligidan g'ururlanaman. Onam kelgusi hayotim va faoliyatimda doimo ibrat namunasini bo'lib qolaveradi. Bundan kuch olib faqat va faqat yaxshiliklar sari intilaman. Onam kabi e'tibor-u e'tirofga loyiq bo'la olamanmi, deb o'ylayman.

Yulduz XUDOYOROVA,
Xatirchi tumanidagi
14-maktabning
boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Taklif

Ta'til qishda bo'lsa...

Kambag'alga yoz yaxshi

(Xalq maqoli)

Dunyoda konservativizmga eng moyil xalq sifatida inglizlarni tan olishadi. Ammo xalqimiz ham bu borada inglizlardan qolishmasa kerak. Chunki bizda ham ko'pchilik yangilik va o'zgarishlardan ko'ra ko'proq an'anaviylikni ma'qul ko'rishadi. Maktablarda o'quv yilini ikki yarim yillikka bo'lgan holda, qishki ta'tilni uzaytirish, o'qituvchilarning mehnat ta'tilini qishda berish haqida qayerda gap ochsam, darhol qarshi fikr bildirishgan. Hatto bu g'oya amalga oshsa eng ko'p foyda ko'radigan o'qituvchilarning o'zlarini ham.

Ma'lumki hozirgi, amaldagi o'quv yili 4-sentabrden boshlanib, 25-mayda tugaydi. O'quv yili davomida kuzgi, qishki, bahorgi ta'tillar beriladi. O'quv yilining uzunligi odatda 34 hafta davom etadi. O'quv yilining 15-noyabrden 15-martgacha bo'lgan davri qishki, isitiladigan mavsumga to'g'ri keladi. O'zbekiston sharoitida bu to'rt oylik muddatning eng sovuq davri dekabr-yanvar oylaridir.

Agarda o'quv yilini avgust oyining 8-9-kunlari boshlab, birinchi yarim yillikni dekabr oyining 10-11-kunlarida, ikkinchi yarim yillikni esa 1-2-fevralda boshlab (kunning aniq emasligiga sabab belgilangan kunlar dam olish kuniga to'g'ri kelishi mumkinligi) 31-mayda tugaydigan tizimga o'tilsa, ana shu eng sovuq kunlar ta'til davriga to'g'ri kelardi.

Bu esa o'quvchilar uchun ham, o'qituvchilar uchun ham, davlat uchun ham foydali bo'lardi. O'qituvchi va o'quvchilar yilning eng sovuq davrida issiq uylarida bo'lishsa, davlat esa taxminan o'n ming maktabni ikki

oy davomida isitish uchun ketadigan xarajatlarni iqtisod qilardi. O'quv yilining taklif etilayotgan mazkur shakliga o'tilsa, ayniqsa o'quvchilarning sog'lom rivojlanishi uchun juda muhim ahamiyatga ega bo'lardi. Bilamizki, shamollash insonlarda uchraydigan juda ko'plab kasalliklarning asosiy sababi hisoblanadi. So'nggi yillarda iqlim o'zgarishlari sabab mamlakatimizda qish anchagina iliq o'tmoqda. Ammo qish bu baribir qish. Ota-bobolarimizning "Qishning bir kuni ham qish" degan purno maqoli bor.

Qishning sovuq kunlari yosh bolalar ertalabki ayozda, ayniqsa, qishloq joylarda (50% dan ko'proq bolalar maktabga 1-2 chaqirim, hatto bir qismi esa undan-da uzoqdan qatnashadi), ba'zilarining ust-boshi yupun, ba'zilarining poyabzali yirtiq, ochin-to'qin (ba'zilar ertalab ishtaha yo'qligi sabab, ba'zilar maktabga kechikmaslik uchun nonushta qilmay chiqishadi) ko'pincha loy ko'chalardan maktabga shoshishadi.

Maktablarda ham ko'pincha ularni sovuq sinfxonalar kutib turgan bo'ladi. Aksariyat maktablarning haminqadar isitilishini deyarli barchamiz bilamiz. Ammo ayrim obyektiv va subyektiv sabablarga ko'ra bu holatga barham berishning imkoni yo'q. Natijada ko'pchilik bolalar shamollab qoladi va turli xil kasalliklarni orttirib olishadi.

Qishki ta'tilning 20-dekabrden 20-yanvargacha bo'lgan davri o'qituvchilar uchun mehnat ta'tili (Iyul oyi esa yozgi ta'til) bo'lsa, 10-20-dekabr-gacha bo'lgan muddatda fan olimpiadalarning maktab va tuman bosqichlarini, 20-yanvardan 1-fevralgacha bo'lgan muddatda esa viloyat bosqichini o'tkazish mumkin bo'lardi.

Yana eng muhim jihatlardan biri yangi tizimda ham o'quv yilining davomiyligi 34 hafta bo'ladi. Amaldagi o'quv yilidan farq qiladigan tomoni o'qituvchilarga beriladigan mehnat ta'tili 48 kundan ikki oyga o'zgaradi. Ammo o'qituvchilarga to'lanadigan ish haqi miqdori o'zgarmaydi. Chunki har ikki holda ham 12 oy uchun haq to'lanadi.

Faqtgina mavjud imkoniyatlardan foydalangan holda, ortiqcha resurs sarflamasdan, davlat uchun, o'quvchilar uchun, o'qituvchilar uchun, ota-onalar uchun, ya'ni butun jamiyat uchun qulayliklar yaratiladi xolos.

Normamat ESHONQULOV,
Oltinsoy tumanidagi
63-maktabning oliy
toifali tarix fani o'qituvchisi

Dars o'tasanmi, yo'qmi, hujjating joyida bo'lsin!

O'ylab qolaman, sifatli ta'lim kerakmi yoki sifatli hujjatlar? Xalq ta'limi vazirligi maktablarda sifatli ta'limni yo'lga qo'yish maqsadida o'qituvchilar tomonidan yuritilayotgan hujjatlar sonini qisqartirgan edi. Bundan qovongandik, endi faqat ta'lim sifatiga e'tibor beriladi, o'qituvchi ortiqcha qog'ozbozlikdan qutuldi, endi o'z ustida yanada ko'proq ishlaydi, bu bizga yaratib berilgan imkoniyat deb yurgandik. Afsuslar bo'lsinki, qog'ozbozlik davom etmoqda.

Bunday deyishimga sabab maktabimizga xalq ta'limi bo'limidan tekshiruv keldi, albatta bundan xursand bo'ldim. Ular darsimizni kuzatib tahlil qiladi, o'z xulosalarini bildiradi, degan o'yda edim. Ha, ular dars o'tayotgan xonamga kirishdi, davomatni aniqlab, xona haroratini yozdi, o'quvchilar darslik bilan ta'minlanganini so'radi-da, chiqib ketishdi. Loqaq, ustoz, darsingizni kuzatsam maylimi, qaysi fandan dars o'tasiz, o'quvchilarning faolligini, qiziqishlarini bilmogchiman, demadi. Hech bo'lmasa, aziz o'quvchilar, qaysi dars bo'lyapti,

o'qituvchilarning mavzuni yetkazib berol-yaptimi, bu fanga qiziqasizlarmi, deya o'quvchilardan ham so'ramadi. Darsimni buzishgani, yana qanchadir vaqtimni olgani qoldi.

Darsni endi boshlagan edim, sizni so'rashyapti, kirar ekansiz, deb chaqirtirib olishdi. Kirsam o'quvchilar o'rtasida o'tkazilgan fan olimpiadasi maktab bosqichi hujjatlarini, metodbirlashma hujjatlarini, ularning bayonnomasi, hisobotlarini ko'rsatsangiz deyishdi. Bajarganlarimni ko'rsatdim, bayonnomasi va hisobotlarini endi qilayotganimni aytdim.

Ular hujjatlarini taqdim etilmadi, demak mavjud emas, deya dalolatnoma tuzishdi. Bu yerdayam anchagina vaqtim ketdi, u yog'da o'quvchilar o'qituvchimiz qachon kelib darsni boshlarkan, deya umid bilan kutib o'tirgani ko'z oldimga keldi. Mayli, hujjatim yo'q ekan, yuringlar, darsimniyam kuzatib, xulosa beringlar, degim keldi, lekin ular o'zlarining ishi bilan bandligini ko'rib bu so'zlariga hojat yo'qligini tushundim. Meni bir savol o'ylantiradi: shu hujjatlar ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladimi? Metodbirlashmadagi bayonnomalar yoki olimpiada hujjatlarining sifatli ta'limga nima aloqasi bor? Men nima qilay: kechasi bilan hisobot yozaymi yoki ertangi kungi darsimga tayyorlanaymi? Xo'p, biz Finlandiya ta'lim tizimini olib kirmogdamiz, o'sha davlatlar ta'limidayam bizga o'xshash hujjatlar bormikan? Shu hujjatlar bo'lmasa ishlab bo'lmaydimi?

Yuqori tashkilotlar shuncha yengilliklar yaratib qo'yildi, shu oddiy ishni

bajarish qiyinmi, bu vazifang-ku degan so'zlarni ko'p takrorlashmoqda. Ular o'zlarini o'mimizga qo'yib ko'rsinlar-chi, 45 daqiqadan har kuni 4 soat dars o'tib ko'rishsin. Bir hafta dars o'tib, bu hujjatlariniyam o'ldirib ko'rsa o'qituvchiga naqadar qiyin ekanligini tushunib yetishardi. O'qituvchi bir kunda 3 yoki 4 ta turli sinflarga dars o'tish uchun tayyorlanishi kerak. Kitob izlaydi, qo'shimcha adabiyot o'qiydi... Darsga tayyorlanish uchun ancha vaqt ketadi, qishloqda chiroq qurg'ur tinmay o'chadi, bechora o'qituvchi bir nechta shamlarni tugatadi tok kelguncha. Ta'limga oid yangiliklarni o'qishi, qonunlarni bilishi kerak. Chunki ertaga tekshiruv kelsa so'raydi. Men o'quvchilarim taqdirini o'ylayman, ularga ta'lim berolmasak ertaga oily o'quv yurtiga kirolmasa, yana bechora o'qituvchi aybdor...

Eiyorjon MAHKAMOV,
Rishton tumanidagi
21-maktab o'qituvchisi

Bosh muharrir: Husan NISHONOV

Gazeta O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida
2006-yil 22-dekabrda 0067-raqam bilan ro'yxatga olingan.
Indeks: 149, 150. V-4576. Tiraji 9355.
Hajmi 4 bosma taboq. Ofset usulida bosilgan,
qog'oz bichimi A-3. Bahosi sotuvda erkin narxda.

TELEFONLAR:

qabulxona — (71) 233-50-55;
kotihiyat — (71) 233-99-15;
reklama va marketing bo'limi —
(71) 233-42-92 (faks), (71) 233-56-00.

"Ma'rifat" dan
materiallarni ko'chirib
bosish tahririyat
ruxsati bilan amalga
oshirilishi shart.

Tahririyatga kelgan
qo'lyozmalar taqiriz
qilinmaydi va muallifga
qaytarilmaydi.

MANZILIMIZ:

100083, Toshkent shahri,
Matbuotchilar ko'chasi, 32-uy.
Web-site: www.marifat.uz

Dizaynerlar: Malohat Toshova, Faxriddin Rahimov.
Navbatchi muharrir: Humoyun Quvondiqov.
Navbatchi: Faxriddin Rahimov.

Gazeta haftaning chorshanba kuni chiqadi.

"O'zbekiston" nashriyot-matbaa ijodiy uyida chop etildi.
Korxonani manzili: Toshkent shahri, Alisher Navoiy ko'chasi, 30-uy.

Marifat

TA'SIS ETUVCHILAR:

O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi,
O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
O'zbekiston Ta'lim va fan xodimlari kasaba
uyushmasi Respublika kengashi.

